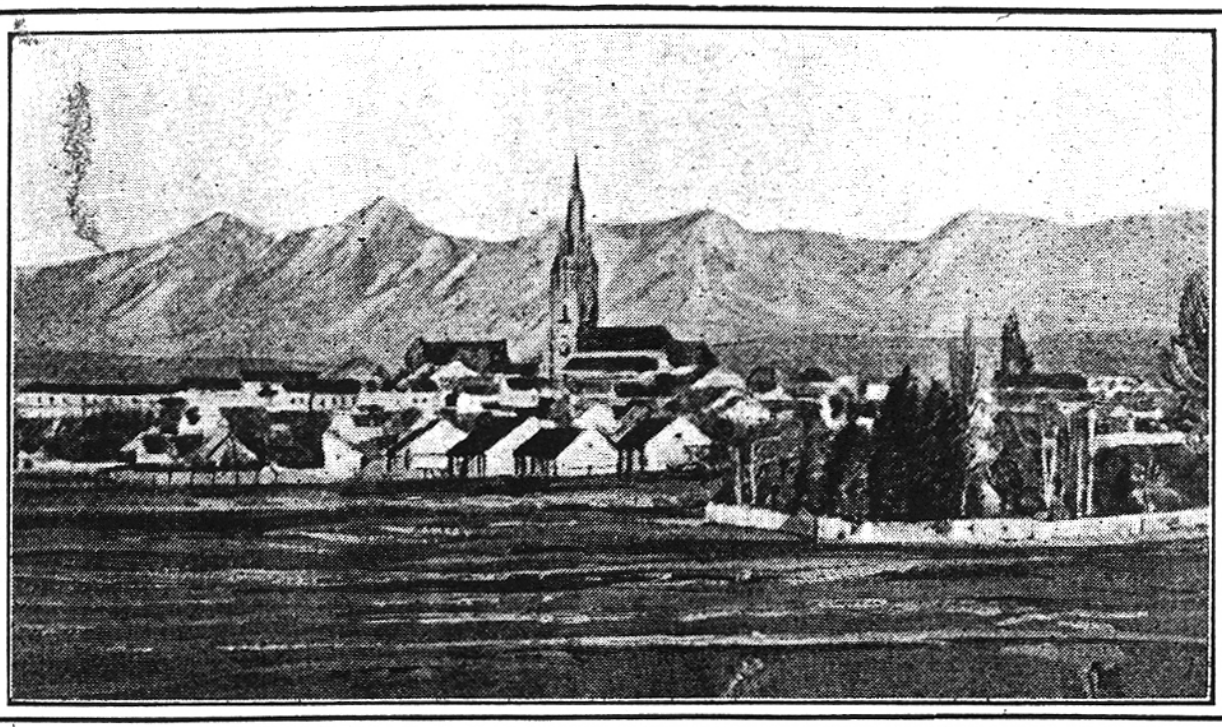

A

SZEPESSÉG NÉPE.

NÉPRAJZI ÉS MŰVELŐDÉS-TÖRTÉNELMI TANULMÁNY.

IRTA

ÉS A SZEPESI SZÖVETSÉGNEK AJÁNLJA:

Dr. BRUCKNER GYŐZŐ

EGYETEMI MAGÁNTANÁR,

A MISKOLCZI ÁG. HITV. EV. JOGAKADÉMIÁN A TÖRTÉNELEM

ÉS FILOZÓFIA NYILVÁNOS RENDES TANÁRA S E. I. PRODÉKÁN.

A SZEPESSÉG NÉPE.

NÉPRAJZI ÉS MŰVELŐDÉS-TÖRTÉNELMI TANULMÁNY.

IRTA

ÉS A SZEPESI SZÖVETSÉGNEK AJÁNLJA:

Dr. BRUCKNER GYŐZŐ

EGYETEMI MAGÁNTANÁR,

AZ ÁG. HITV. EV. MISKOLCZI JOGAKADÉMIÁN A TÖRTÉNELEM ÉS FILOZÓFIA NYILVÁNOS RENDES TANÁRA S E. I. PRODÉKÁN.

BUDAPEST, 1922.

IFJ. KELLNER ERNŐ KÖNYVNYOMDÁJA

, Csáky-utca 10. — 54959

ELŐSZÓ.

Tanulmányom a világháború kitörése előtt nyomdakészen volt és az „Országos Monográfia Társaság“ által kiadandó „Szepes vármegye„ czímű monográfiának egyik fejezete gyanánt jelent volna meg. A világháború után bekövetkezett összeomlás folytán a terv nem válhatott valóra. Azóta Szepes vármegye lakosságá *ezeréves hűsége* ellenére részint Cseh-Szlovákiához, részint Lengyelországhoz került a trianoni békeszerződés értelmében. Némi átdolgozás után mégis szükségesnek tartottam tanulmányom megjelentetését, hogy ezzel is bizonyíthassam, elsősorban a külföld előtt a *szepesi németek* (*czipszerek*) *kultúrfölényét* Szepes vármegye többi lakosságával szemben és azt, hogy a Szepesség, jóllehet a már kettészakított Szepes vármegyének a cseh-szlovák állam kezére került területét az új megyei (župa) beosztás ismét kettészakítja (Gölnicz völgyét Gömörhez és a megye többi részét Liptó župához csatolja), az mégis egységes czipszer kultúrterület marad.

A Szepesség magas és nagymultú műveltsége összekovácsolta azt szétszakíthatatlan egységes területté és a czipszerek verejtékes kultúrmunkája révén marad a Szepesség ezentúl is a magyar nemzethez hű, derék czipszerek tulajdona és elvitázhatatlan öröksége.

Miskolcz, 1921 julius havában.

A szerző.

TARTALOM.

1. **A Szepesség népe.**

A Szepesség népességének sűrűsége, száma. — A szaporodás nem kielégítő. — A stagnálás okai: kivándorlás és sok tanintézet; a német faj nem szapora; a tótság gyermekhalandósága. — Nemzetiségi számarányok. — A magyarság számbeli gyarapodása és megoszlása a járásokban. — A magyarság faji sajátságai nem érvényesülnek a Szepességen. — A lakosság egynegyedrésze beszél magyarul. — A lakosság vallási megoszlása. — A műveltségi viszonyok a különböző nemzetiségű lakosoknál eltérő.

2. **A szepesi németség.**

A szepesi németség nyelvi és faji megoszlása. — Nyelvjárásuk. — A telepek kiváltságai. — Vallási viszonyok. A szepesi németség feladata. — A németség térvesztes. — Legerősebb bástyája Késmárk és a késmárki járás tizenegy német községgel. — A németség erőviszonyai, antropologiai ismertetése és általános jellemzése. — *Foglalkozás:* földmívelés, állattenyésztés, háziipar, kisipar. — *Ruházat:* népviselet, Rock, Leib, Wamms, Überwurf, Reckl, Wiest, Schurz, Szerdok (mellény), Pelz, főkötő. — *Lakóhely:* Városi és falusi házak. Hosszú csőcsatorna. Zimmer, Alkoven és Stube. Schutthaus. Házak berendezése egyszerű. — *Műtárgyak:* (Almerey, Truhe, Himmelbett). Fényűzőbb bútordarabok és dísztárgyak. — Étkezési szokások. *Ételek:* Gritz, Pirogen, Brinzekuchen, Kneidchen, Dschaderche. — *Italok.* — Családi élet tisztasága. — *Társas élet:* Keresztelő, gyermekjáték, fonó, eljegyzés, lakodalom, temetés, babona. — A *Huschwai-* és *Zmok*-(Dzsuk)-ról szóló babona jelentősége és magyarázata. — A népköltészet termékei és jellege. — A szepesi német tájszólásban írt jelesebb költők képviselői: Lindner Ernő, Götz Rudolf, Weber Rudolf, Hensch Aurél dr. (Schmaläune), Krompecher Kornél, Dr. Alexander Béla, Kövi (Steiner) Imre, Lám Frigyes. A bányavidéki dialektusban (gründler) írt költői műfajok kiválóbb művelői: Gallus Péter, Ratzenberger Ferencz, Klein Samu, Kliegl Tivadar. A népies drámairodalom képviselői: Fest Emilia (gründler) és Ehlersné Faix Margit (Garschtvogel dialektusban).

3. **A szepesi tótok.**

A tót nép lakóhelye. Az 1910. évi népszámlálás tévedései. — A szepesi tótság csökkenésének magyarázata. — A tót a városokban mindegyre jobban tért foglal. — Kis vármegye eltóto-

sodása. — A tótság legerősebb fészke a szepesváraljai, iglói és lőcsei járások. — A szepesi tót nem tiszta szláv faj. — Szellemi képessége. — Nyelvtehetsége. — Vallásossága. — Általános jellemzése. — A szepesi tót dialektusa; vallása; foglalkozása; ruházata; lakása; étkezése. — Egyházi és családi ünnepek (leánykérés, eljegyzés, tolvajéjszaka, keresztelés). — Babona. — Népköltészet.

4. **A szepesi gorálok.**

A gorálok Szepesvármegye északi részének őslakói. — A gorálok túlnyomó részben a szepesófalvi járásban laknak. — A gorálok lengyel nyelve módosult. — A gorálok száma. — A gorálkérdés jelentősége. — A „Swiat Slowianski" izgatásai. — A „Tátravidéki Lengyelek Köre". — A „Gazeta Podhalanska" cz. lap működése. — A gorálság hivatása magyar nemzeti szempontból. — Antropologiai tulajdonságok. — A gorálok szellemi képessége, vallásossága. — Foglalkozás. — A gorálság építkezési modorának sajátságai. — A Zarembki lényege. — Életmód. — Családi ünnepek (kézfogó, lakodalom, keresztelő, gyász). Babona.

5. **A szepesi ruthének.**

A szepesi ruthén nép száma. — Fogyásának okai. — Letelepedésük időpontja és helyei. — A ruthén nép nem húzódik be a városokba. — Antropologiai ismertetés. — A szepesi ruthének műveltségi foka alacsony. — A pálinkaivás degeneráló hatása. — A szepesi ruthén nép jellemzése, vallása és közerkölcsi állapota. — Foglalkozás. — Ruházat. — Lakás. — Étkezés. — Családi élet (kézfogó, lakodalom, keresztelő, temetés). — Babona. — Népköltészet.

6. **A szepesi zsidók.**

A zsidók a Szepesség újabb lakói. — A zsidók házalásának megszorítása. — A földesurak a zsidók első szepesi telepítői. — Az első szepesi zsidótelepek. — *Hunfalva* a legnevezetesebb zsidótelep. — Hunfalva kereskedelmi és gazdasági szerepe és jelentősége. — Lengyel zsidók tömeges bevándorlása és a szepesi hitelviszonyok romlása. — A zsidók száma; osztályozása. — A faji vonásokat megőrizték a lengyel zsidók. — A zsidók eloszlása. — A zsidók legtömegesebben Késmárkon és a késmárki és szepesófalvi járásokban laknak. — Foglalkozásuk. — A hunfalvi orthodox bocheriskola.

---

1. A Szepesség népe.

A Szepesség népességének sűrűsége, száma. A szaporodás nem kielégítő. A stagnálás okai: kivándorlás és sok tanintézet; a német faj nem szapora, a tótság gyermekhalandósága. Nemzetiségi számarányok. A magyarság számbeli gyarapodása és megoszlása a járásokban. A magyarság faji sajátságai nem érvényesülnek a Szepességen. A lakosság 1/4-ed része beszél magyarul. A lakosság vallási megoszlása. A műveltségi viszonyok a különböző nemzetiségű lakosoknál eltérő.

Szepes vármegye lakossága nemzetiségi, nyelvi, vallási, művelődési tekintetben sokféle elemekből áll. Alig van hazánknak még egy olyan vármegyéje, melynek néprajza annyira bonyolult lenne s lakossága oly kevéssé volna egységes, mint épen Szepes vármegyéé. E vármegye látszólag az országnak ritkább népességű vidékei közé tartozik s népsűrűsége (km²-ként 47·3) az átlagon jóval alul marad, de tekintetbe véve, hogy a Szepesség területének nem minden része lakható, így pl. a Magas Tátra óriási hegytömege, — az arány megváltozik s a vármegye termékenyebb, enyhébb vidékein a lakosság meglehetősen sűrű. Kisebb, nagyobb városok, falvak nem egyhelyütt egymást érik (Késmárk, Leibicz, Szepes-Béla; Poprád, Felka, Szepesszombat, Strázsa stb.) Szepesmegye összes lakósainak száma (mindenütt 1910. évi népszámlálás adataira támaszkodva) 172.867; a nők többségben vannak itt is, a mennyiben minden 1000 férfira 1088 nő jut.[1]

---

[1] A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. (Magy. Statiszt. Közl. Uj sorozat, 42 K. Budapest, 1912. 246—254 l. és 64 K. Budapest, 1920. 8 l.). Az 1919. és 1920. évi cseh népszámlálás adatait teljes megbízhatatatlanságuk és valótlanságuk miatt mellőznöm kellett.

A legutóbbi tíz év népszámlálási adatai a Szepességre nézve igen szomorú eredményt mutatnak. A tényleges szaporodás ezen idő alatt mindössze 776 lélek, a mi 0·5%-nak felel meg s semmiképen sem kielégítő. E jelenségnek több oka is van, legelsősorban az egyre, bár lassúbb tempóban növekvő kivándorlásban. 1910-ben 20.000-nél több távollevőről számoltak be a népszámlálási ívek, a mi majdnem 12%-a a megye összes lakosságának. E tíz év alatt négygyel növekedett a kivándorlók százaléka s ez a tény annál veszedelmesebb, mert népességének épen virágjában levő, egészsége és munkabírása tetőpontján álló részét: a 20—40 év között levőket veszíti el ily módon a vármegye. Ennek tulajdonítható, hogy míg 1900-ban még az összes lakosságnak több mint egynegyede tartozott a 39 éves korhatár alá, addig ma már csak 23%-a, tehát tömérdek munkáskézzel, nemzetfenntartó erővel szegényedett a Szepesség.

Másik fontos oka a lakosság aránytalan lassú szaporodásának, mondhatnánk számbeli stagnálásának, a sok és mindenféle tanintézet, mely a szepesi városokban fennáll és tanulói nagy részét a helybeli lakosság köréből toborozza. A szerényebb viszonyok között élő családoknak is alkalmat adnak ezek arra, hogy gyermekeiket kiképeztessék tudományos vagy gyakorlati pályákra (öt középiskola[1], 3 ipari szakiskola[2] stb.), a felnőtt intelligens ifjúságnak pedig csak igen csekély része találhat szűkebb hazájában munkakört és másutt telepedik le és alapít családot. Innen van, hogy szepességi származású, német nevű, de teljesen megmagyarosodott családokat ma az ország bármely részének intelligens középosztálya körében találhatni.

---

[1] Késmárk, Lőcse (főgimn. és főreáliskola), Igló, Podolin.

[2] Késmárk (szövő-), Igló (fa-), és Gölniczbánya (fémipari szakiskola).

Azonban még e körülmények sem magyarázzák meg teljesen a lassú népesedést, mivel arra a természetes szaporodás csökkenése is hatással van. A legutóbbi népszámlálás szerint ezerrel kevesebb 6 éven aluli gyermek volt Szepes vármegyében, mint 10 évvel azelőtt, a mi egyrészt onnét ered, hogy a vármegye lakosságának egyik tekintélyes kontingense, a németség, nem szapora és sokgyermekes családok ritkaságszámba mennek közöttük. A tótság szapora ugyan, de ott meg alacsonyabb értelmi színvonaluk és a testi nevelés terén való hajmeresztő tudatlanságuk miatt a gyermekhalandóság nagyobb. A kivándorlás következtében sok család teljesen felbomlik; a családfő, sőt sokszor mindkét házastárs kiköltözése következtében az igazán lelkiismeretlen módon otthon hagyott, öreg szülőkre vagy rokonok gondjaira bizott gyermekek egy része elpusztul, elzüllik, vagy a mint arra való lesz, kivándorol szülei után Amerikába. A Szepességnek szomorú speczialitásai az ilyen nem árva és mégis apátlan, anyátlan elhagyott gyermekek, kikből a legritkább esetben válik a társadalomnak értékes tagja.

Anyanyelv tekintetében Szepes vármegye lakosságának többsége tót (43%); a legutóbbi népszámlálás ugyan 56·2%-ot tüntet fel, de a szám hibás, mert a körülbelül 13%-nyi gorál (lengyel) lakosságot önkényesen közéjük számították. A tótok után számban a németség következik (22·2%) s a magyarság (10·8%). Egyéb nemzetiségek még a ruthének (7·1%), oláhok (0·3), szerbek, zsidók, czigányok stb. mintegy 3%, kiknek azonban néprajzi tekintetben itt jelentőségük nincsen.[1]

A magyarság — bár az utóbbi tíz esztendő alatt a Szepességen hatalmas számbeli gyarapodást

---

[1] Magy. Statiszt. Közl. 42 K, 26 l.

mutat fel (10.843-ról 18.658-ra emelkedett a számuk, a mi 72%-os szaporodás) — néprajzi szempontból szintén nem jelentős. A magyar elem nagyrészt beköltözöttekből áll, kik részint mint tisztviselők, vasútasok stb. leginkább a városokban élnek vagy munkásokként a gyártelepben (pl. Korompán). A városok közül Igló a legmagyarabb; majdnem 3500-ra megy magyar anyanyelvű lakosainak száma, kik jobbára hivatalnokok, vasútasok. Lőcsének már ezerrel kevesebb magyar lakosa van, míg Késmárkon már alig 1300 magyar él, a többi városokban pedig néhány száz.

Abszolut többsége azonban nincs a magyarságnak Szepes vármegyében sehol, sem a városokban, sem a járásokban, mely utóbbiak közül a szepesófalvi a legkevésbbé magyar, a mennyiben mindössze csak 321 magyar lakosa van. A szepesváraljai, iglói, gölniczbányai és szepesszombati járások még jóval kedvezőbb számarányt tüntetnek fel (2881—1227-ig). Néprajzi tekintetben a szepességi magyarság nem mutat fel semmi eredeti, érdekes vonást; sokkal elszórtabban él, sokkal jobban keverődik és egyrésze sokkal ideiglenesebb hazát talál a Szepességen, semhogy faji sajátságai érvényesülhetnének. A magyarosodás ügye előre haladt ugyan, az iskolák és egyéb ily irányú kezdeményezések pl. Femke stb., de a megye lakosságának ma is alig 1/4-ed része beszél magyarul, a nem magyar anyanyelvűeknek pedig csupán 16%-a beszéli az állam hivatalos nyelvét[1] és az is jóformán az iskolát járt legfiatalabb generáczió.

Vallás tekintetben a róm. katholikusok vannak nagy többségben (117.000 = 68%), kik mellett az ág. hitv. evangélikus (26.000 = 15·3%) és a gör. katholikusok (19.000 = 11·4%) jönnek még súlyosabban számításba. Egyre növekedik az izrealiták

---

[1] U. o. 28. l.

száma a Galicziából beköltöző lengyel zsidók révén, kiknek száma, különösen Késmárkon és a késmárki járásban igen jelentékeny és ma már több mint nyolczadfél ezer él a vármegyében (4·3%), míg a reformátusok és gör. keletiek száma igen csekély.[1]

A műveltségi viszonyok Szepes vármegye különböző nemzetiségű lakosai közül annyira eltérők, hogy általános megállapításokat tenni alig lehet. Az írni, olvasni tudók száma 1900-ban még csak 62½% volt, 1910-ben pedig már majdnem 70%.[2] E tekintetben a gölniczbányai és szepesszombati járásokban a legkedvezőbbek az állapotok, míg az ófalvi járásban 1910-ben is 60% az analfabéta. Mivel ebben a járásban legtömegesebben laknak a tótok, gorálok és ruthének és a magyar, a német elem amazokhoz képest elenyészően csekély — e számadatokból a nemzetiségek között művelődési tekintetben fennálló nagy különbség is szembe tünik.

---

[1] U. o. 255. l.
[2] U. o. 34. l.

2. A szepesi németség.

A szepesi németség nyelvi és faji megoszlása. Nyelvjárásuk. A telepek kiváltságai. Vallási viszonyok. A szepesi németség feladata. A németség térvesztes. Legerősebb bástyája Késmárk és a késmárki járás tizenegy német községgel. A németség erőviszonyai, antropologiai ismertetése és általános jellemzése. — Foglalkozás: földmívelés, állattenyésztés, háziipar, kisipar. — Ruházat: népviselet, Rock, Leib, Wamms, Überwurf, Reckl, Wiest, Schurz, Szerdok (mellény), Pelz. Főkötő. — Lakóhely. Városi és falusi házak. Hosszú esőcsatorna. Zimmer, Alkoven és Stube. Schutthaus. Házak berendezése egyszerű. Műtárgyak (Almerey, Truhe, Himmelbett). Fényűzőbb bútordarabok és dísztárgyak. — Étkezési szokások. Ételek (Gritz, Pirogen, Brinsekuchen, Kneidchen, Dschaderche. — Italok. — Családi élet tisztasága. Társas élet. Keresztelő. Gyermekjáték. Fonó. Eljegyzés. Lakodalom. Temetés. Babona. — A Huschwai- és Zmok- (Dzuk)-ról szóló babona jelentősége és magyarázata. Népköltészet termékei és jellege. A szepesi német tájszólásban írt jelesebb költők képviselői: Lindner Ernő, Götz Rudolf, Weber Rudolf, Dr. Hensch Aurél (Schmaläune), Krompecher Kornél, Dr. Alexander Béla, Kövi (Steiner) Imre, Lám Frigyes. A bányavidéki dialektusban (Gründler) írt költői műfajok kiválóbb művelői: Gallus Péter, Ratzenberger Ferencz, Klein Samu, Kliegl Tivadar. A népies drámairodalom képviselői: Fest Emilia (Gründler) és Ehlersné Faix Margit (Garschtvogel-dialektus).

Szepes vármegye lakosságának, a magyaroktól eltekintve, kétségkívül legértékesebb eleme a *németség*, másképen *czipszer* nép,[1] a mely az első Árpádok alatt a XIII. század elején költözött be mai hazájába. E letelepedett németség nyelvi és faji szempontból nem teljesen egyöntetű, a mennyiben a mai Zipser Ober- és Niederlandon lakók, vagyis az úgynevezett potokok (Poprádtól Podolinig) ősei már 1204-ben jöttek hazánkba Sziléziából mint erdőirtók és csakhamar

---

[1] A czipszerek néprajzának megirásánál a helyszínen tett tanulmányaim és feljegyzéseim szolgáltak leginkább forrásul.

lakhatóvá tették a Dunajecz és Poprád folyók völgyét, hol ők voltak a művelődésnek is első terjesztői.[1] Nyelvjárásuk a keleti közép-német dialektusok közé tartozik és igen sok kettős hangzót (diphtongus) használ.[2] A bányavidék — Gölniczbánya és vidéke — lakói csak a mongoljárás után telepedtek le Szepes vármegye déli és nyugati részén és őshazájuk cseh és bajor területen keresendő.[3] Ezek az u. n. Gründnerek (völgyben lakók), kik a szepesi Alföld és Felföld lakosaiétól sokban eltérő, de ahhoz mindinkább símuló nyelvjárást beszélnek, mely a felnémethez tartozik.[4]

---

[1] *Bárdosy* J.: Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis. I. Leutschoviae 1802. 5—6. l. és lásd Dr. *Bruckner* Győző. A soltészség intézménye a Szepességen (Békefi Emlékkönyv. Budapest, 1912. 108. l.)

[2] *Gréb* Gy.: A szepesi Felföld német nyelvjárása. Budapest, 1906. (Magyar Német nyelvjárások 3 f., (Magyar Tudomány Akadémia) és lásd még tőle „Schlesien u. unsere Oberzips" cz. czikkét (Karpathen-Post 1912. 14—16. sz.) és lásd még Dr. Julius *Gréb*: „Schlesisch u. Oberzipsisch". Breslau, 1913. (Sondesabdruck aus Band XV. der „Mitteilungen der Schles. Gesellschaft für Volkskunde"). *Weber* Rudolf, Hopgart cz. tanulmányát. Késmárk, 1912., továbbá Viktor *Lumtzer*: Die Leibitzer Mundart. (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. XIX. 1894.) lásd még *Weber* Rudolf: „Die Zipser Dialecte" cz. czikkét (Zipser Bote. Lőcse, 1876. 18. sz.) és Dr. *Weber* Arthur: A szepesi nyelvjárás-tanulmányozás története. (Közl. Szepesm. múltj. VIII. évf. 1916., Lőcse). Lásd *Gréb* Gy. dr.: „*Mundart und Herkunft der Zipser*" cz. legújabb tanulmányát (Karpathen Post 1912. 1—3. sz.).

[3] Dr. *Bruckner* Győző: A szepesi szász nép. Budapest, 1913. (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár, II. k. Második rész. 6 l.)

[4] *Mohr* Győző: A gölniczbányai nyelvjárás hangtani sajátságai. Kolozsvár, 1902. — *Lersch* Ernő: A Gründler nyelvjárás alaktani sajátságai. Kolozsvár, 1904. — Dr. *Gedeon* A., Az alsó-meczenzéfi német nyelvjárás hangtana. Budapest, 1905. (Magyar-német nyelvj. 1. f. Magyar Tud. Akadémia kiadv.) és Dr. *Schwab* Erasmus: Über die sogenannten Gründner Orte in der Zips (Olmützer Gymn. Programm 1865.) és *Mráz* Gusztáv: A dobsinai német nyelvjárás. Budapest, 1909.)

A czipszerek értelmes, szorgalmas és mindenképpen hasznavehető népként, csakhamar felvirágoztatta azokat a telepeket, melyeket alapított és az uralkodók kegyét kiérdemelve, kiváltságos helyzetre tett szert. A nyert szabadalmak (önálló jogszolgáltatás Zipser Willkühr[1], vásártartási, árúmegállítói, bányászati jogok, vámmentesség stb.) következtében községeik szépen fejlődtek s nem egy közülök városi jelleget kapott. A városok a művelődésnek, az iparnak és kereskedelemnek középpontjaivá lettek s lakosságuk jóllétre, sőt gazdagságra tett szert. Megbontotta azonban a németség szép gyarapodását számban és jelentőségben a 13. szepesi város elzálogosítása. E 13. szepesi város lakossága a lengyel uralom alatt sokat szenvedett s anyagi tekintetben teljesen kimerült, de helyzetük a faj fennmaradása szempontjából még mindig kedvezőbb volt, mint egyes el nem zálogosított városoké, melyek egy-egy hatalmas földesúr fennhatósága alá kerülve, jobbágyközségekké sülyedtek s idővel egészen eltótosodtak. A fajbeli keveredésnek jórészt gátat vetett a múlt századok folyamán a vallási különbség. Ugyanis a szepesi németség, még a XVI. század folyamán csatlakozott a reformáció lutheri irányához, miután a hitjavitasnak a husziták már előkészítették a Szepességen a talajt.[2] A német evangélikus lakosság és a jórészt katholikus tótság és lengyelség és görög katholikus ruthénség között tehát nemcsak a nyelvi, hanem a vallási különféleség is választófalat emelt és a szepesi szászság ritkán fogadott családjába a neki merőben idegen tót, gorál, ruthén elemeket, de éppoly kevéssé a magyart

---

[1] Dr. *Demkó* Kálmán: A szepesi jog (Zipser Willkühr). Budapest, 1891. (Akad. Ért.) és „Lőcse története“ cz. 1897-ben Lőcsén megjelent munkájában közölte egész terjedelemben a szepesi jog szepesszombati és lőcsei kéziratát (16—86. l.)

[2] Wagner, Anal. Scep. I. k. 29 l.

is. Így excluzif természete és szigorú erkölcsössége révén a faj sok éven át szinte tisztán megőrízte sajátságait és fontos politikai hivatást is teljesített. Magyarország északnyugati részének tótságát és északkeleti vidékeinek ruthén lakosait mintegy ék gyanánt ő választotta el egymástól; a szlávság tengerében egy kis szigetet alkotott, mely hasonlíthatlanul magasabb kultúrájával, fejlettebb anyagi eszközeivel megakadályozta amazoknak terjeszkedését. Sajnos azonban, ezt a misszióját a legújabb időkben a németség többé nem tudja teljesíteni. Fenntebb említett okok, a gazdasági téren beállott nagy változások s az ezeknek eredménye gyanánt fellépő kivándorlási láz, a gyakoribb keveredés a tótsággal, lengyelséggel, az alkoholizmus stb. kikezdték ez értékes faj életerejét. Csak egyes szerencsés kezdeményezések (mint a tátrai és más fürdők alapítása, idegenforgalom emelése, gyárak keletkezése) vetnek legújabban némikép gátat a németség sajnálatos pusztulásának.

Még így is erős fogyás észlelhető és nem lehetetlen, hogy valóra válik az a szomorú ösvendölés, hogy 100 év mulva a nagymultú és nagyrahivatott czipszer nép elenyészik a szlávság tengerében.[1]

A legutóbbi tíz esztendő alatt Szepes vármegye német lakosainak száma 42.885-ről 38.434-re apadt, a mi 10%-os fogyás. A vármegye 9 rendezett tanácsú városa közül ma már csak Gölniczbányán, Késmárkon és Poprádon vannak abszolut többségben a németek; Iglón, Lőcsén és Szepesbélán már csak a magyarság és németség együttesen mulja felül számban a tót lakosságot. Még szomorúbb Szepesolaszi és Szepesváralja sorsa, melyek félszázaddal azelőtt még tiszta német városkák voltak, ma pedig majdnem

---

[1] Dr. *Forberger* Béla: „A szepesi német elem pusztulásáról". Igló, 1909. 10 l.

négyszerte nagyobb bennük a tótok száma a németekénél. Legerősebb a német elem még a Poprád völgyén, különösen Késmárkon és késmárki járásban. Késmárk már a régi időktől fogva a szepesi-szászságnak mintegy középpontja az u. n. „Stodt“, a hol terményeit értékesiti, szükségleteit beszerzi és hová gyermekeit magasabb műveltség megszerzése végett küldi. Késmárkon a becsületes, szorgalmas, jómódú német iparososztály alkotta a legújabb időkig a lakosság zömét s 1910-ben 3242 német lakosa volt, több mint bármelyik szepesi városnak. A késmárki járásban is van még 11 tiszta német község (Kakaslomnicz, Hunfalva, Maldur, Felsőerdőfalva, Hollólomnicz, Tátraalja, Toporcz, Busócz, Sörkut, Majorka, Ménhárd), másokban pedig mint Duránd, Rokusz, Nagyeőr még mindig többségben vannak a németek. De Leibiczon a legutóbbi tíz esztendő alatt már nagyon megfogyott a számuk, másutt pedig, mint Szepestótfalun, Krighen, Keresztfalván a teljesen elpusztult német elem helyét a szapora tótság foglalta el. A gölniczbányai járást lakja ma a Gründnerek legnagyobb tömege; maga Gölniczbánya 2095 német lakossal bir; Szepesremete, Szomolnok, Swedlér 1500-at meghaladó s Szomolnokhuta, újabban létesült község, majdnem 1000 német lakosával vigasztaló jelenségek a németség általános pusztulása közepette. Viszont Óvizen, Prakfalván stb. ijesztő mérvben háttérbe szorult a nem régen még erőteljes német elem a tótokkal szemben. Az iglói járásban az 1786 német lakost számláló Igló mellett egyedül Merényben emelkedik a németek száma ezer fölé (1351), de ebben a régente szintiszta czipszer bányavárosban is, ma már jelentékeny százalék a tótság, Iglón pedig ma a németek a lakosságnak alig 18%-át teszik! Ötösbányán ma mintegy 150 német él; Lassúpatak, Káposztafalva, Szepessümeg, Edelény

helységekben pedig a német elem, mely ott valamikor uralkodó volt, már teljesen kiveszett. A lőcsei járásban egyedül Ruszkinban (412) uralkodó a németség, Szepesudvardon pedig már alig van belőle száz lélek. Német községek voltak valaha Illésfalva és Csütörtökhely is, de most már alig akad valaki a faluban, a ki eredeti nyelvét beszélné. A szepesszombati járásban Matheóczon, Nagyszalókon, Felkán még erős a németség; Matheóczon pld. ezren felül emelkedik a száma, a mit a virágzó gyártelepnek is tulajdoníthatni, mely sok száz családnak ad kenyeret. Nagyszalók (797) és Felka (524), úgyszintén Malompatak, Alsóerdőfalva, Szepesszombat tekintélyesebb számú német lakossága pedig részben annak köszöni fennmaradását, hogy a Tátra nagyarányú idegenforgalma révén ők is keresethez jutnak s anyagi helyzetük javult. Az ólublói járásban Gnézda (német 736) és Podolin (német 681) lakossága még nagy részben német, de Ólublón már a lengyel uralom idején háttérbe szorult a német elem. Kislomnicz és Komlóskert még ma is majdnem teljesen megőrizték faji és nyelvi tisztaságukat. Az utóbbinak nyelvjárása, mely a szepesi Alföld egyéb népei nyelvétől elüt, arra vall, hogy lakosságának letelepülése más időben történhetett, mint a többieké. A szepesváraljai járásban már szemmel láthatóan csökken a német elem. Szepesolaszi és Szepesváralja, mint már említettük, lassankint elvesznek a németségre nézve s Korompán is megfogyott azoknak száma, de helyüket itt a beköltöző magyar gyári munkások foglalták el. Ágostháza, Görgő csekélyszámú német lakossága is enyészőfélben van, legszomorúbb képet nyújt azonban a szepesófalvi járás, melynek összes német lakossága alig haladja meg a 700 lelket s egyedül a járási székhelyen él a szlávságtól környezve a németségnek egy nagyobb töredéke (270).

A czipszer népet ott, a hol a keveredés kisebb méretü, a nyelvi és vallási ellentéteken kívűl, faji eltérések, nevezetes testi és szellemi különbségek élesen elválasztják a lengyelektől és tótoktól.

Antropologiai tekintetben elüt amazoktól annyiban, hogy nem annyira magas testalkatú és ösztövér, mint inkább középmagas, erős, köpczös termetű. Leggyakoribb köztük a gesztenyebarna hajszín, barna és szürke szem. Ritkább és már inkább keveredés eredménye a szőke haj, kék szem, még ritkább a fekete, sötétbőrű tipus. A szepesi német faj nem mondható szépnek; a zordabb éghajlat alatt, a folytonos nehéz munka között lassan fejlődik a fiatalság s a nők, kik rendesen igen korán férjhez mennek (16—18 év), sokszor megvénülnek mielőtt kifejlődhettek volna.

A nők között a telt termet ritkább, mint a csontos. Kellemesen hat azonban mindenkire az a nyílt tekintet, a mely a szepesi szász nép egyenes jellemének tükre. Megbízhatóság, erkölcsi tisztaság, vallásosság, munkaszeretet a legszebb vonásai e nép jellemének, melynek árnyoldalai csupán a maradiság, számító, kissé anyagias gondolkozásmód, bizalmatlanság idegenekkel, ismeretlenekkel szemben.

Szellemi tekintetben a szepesi németség igen előkelő helyet foglal el az egész Felvidék lakossága között; értelmes, a műveltség iránt élénk érzékkel bíró, nagy tudásvággyal és szorgalommal megáldott faj ez, mely sok kiváló tudóst és államférfit adott már a hazának. A zseniálitás hiányát kitartás és vasakarat pótolja náluk. A fiatalabb nemzedék igen nagy százaléka felsőbb iskolákat végez, a mire szűkebb hazájában is bő alkalma nyílik s tudományos pályára lép, de a városi polgári osztály fiai is kijárnak még egy—két osztályt a népiskolán

felül, akkor is, ha iparos pályán maradnak.[1] Írni, olvasni ma már szinte kivétel nélkül tudnak a szepesi németek s különösen a városbeliek beszédje értelmes, világos; kifejezései válogatottak és igen gyakran bibliai idézetekkel, vallásos mondásokkal tarkítottak, mert a czipszer nép igen vallásos, a nélkül, hogy bigott lenne. Minden munkáját Istennel kezdi és nehéz sorsában is megnyugszik mennyei atyja akaratában. A régibb időben a közöttük virágzó műiparágak is (ötvösség, fafaragás) nagy részben a vallás szolgálatában állottak s ma is biblikus mondások díszítik még szépen faragott kapubejáratát, szobáját, sőt színes, festett díszedényeit. Régente, a reformáczió első századaiban, szinte az egész szepesi szászság a lutheránus egyház híve volt, ma azonban már igen sok köztük a róm. kath. is. Legtöbb ág. hitv. ev. lakik ma a késmárki járásban, hol egyszersmind a német elem is a legerősebb (5705 ág. hitv. ev.), viszont a szepesófalvi járás, a hol a legkevesebb német lakik, mindössze 146 ág. hitv. ev.-t számlál. A városok közül Késmárkban vannak még többségben az evangélikusok, azonban ma már a legelszigeteltebb német községekben is, mint Ruszkin, Sörkut stb. mindenütt fellép a róm. kath. vallás az ág. hitv. ev. mellett.

Foglalkozásukat tekintve, a szepesi német, falúhelyen földmívelő és állattenyésztő; rozs, árpa, burgonya, káposzta, komló, len, kender a fontosabb terményeik. E mellett ügyesek a háziiparban is s a termelt lent, kendert maguk dolgozzák fel a híres szepesi vászonná. Falun sok német család szobájában ma is ott függ a mestergerendához erősített szövőszék. A férfiak ruházatához szükséges durva

---

[1] Lásd „A szepesi szász nép jellemzése“ cz. fejezetet, „A szepesi szász nép“ cz. munkámban 162—172. l.

posztót is házilag állítják elő sok helyen. A rongyból szövött szőnyegek, melyeket a városokban is értékesítenek, az öregeknek és egyéb munkára képtelen családtagoknak nyújtanak némi keresetet. A tejtermékek feldolgozásában is gyakorlottak a németek és Szepes vármegye nem egy vidékén híres jó sajtot készítenek.[1] De kereskedői hajlamát falun sem tagadhatja meg a czipszer és a legtöbb faluban a szatócsjog, dohányárusítás és italkimérés is az ő kezében van. Városban a földmívelést csak mellékesen űzik, főfoglalkozás a kisipar, melynek számos ágát művelték czipszerek és nem egyben igen kitüntek. A bőripar minden neme, posztószövés, fémipar — különösen ötvösség — műasztalosság[2] stb. terén a múlt századokban kiváló eredményeket értek el és árúczikkeik jóságuk, megbízhatóságuk miatt messze földön keresettek voltak. Ma már igen sok iparág lehanyatlott, sőt teljesen meg is szűnt, mert olcsóbb gyári árúkkal az iparosok készítményei nem tudták felvenni a versenyt s emiatt a régente jómódú és virágzó kisiparos polgári elem is elvesztette egykori jelentőségét.

Ruházat terén meg kell különböztetnünk a városi és falusi németséget. Városokban, mint Szomolnok, Gölniczbánya, Leibicz stb. vagy nagyközségekben (Merény, Matheócz) eredeti német népviseletnek ma nyoma sincs. Divatos és sokszor fényűző módon öltözködnek a nők és rendes polgári ruhát viselnek a férfiak. Ékszer, óra, láncz, gyűrű nőknél gyakori. A régi ünnepélyes öltöny: a kék vagy barnaposztó *Rock*,

---

[1] Nagyon híres pl. a topporczi téglasajt.

[2] Lásd „Késmárk sz. kir. város műemlékei“ czímű könyvemet. Eperjes, 1908. 27—29. és 70—72. lap és lásd még „A szepesi szász nép művészete“ czímű fejezetet s az ottan felemlített irodalmat, „A szepesi szász nép“ czímű munkámban 114—142. l.

az alacsonyszárú czipő, a munkakörben használt újjas *Leib* vagy *Wamms* ma csak egyes eldugott kisebb falúban található még fel.

Komlóskerten pl. szürke daróczból való a nadrág, az ú. n. *Holosen*, a mellény, *Kamosolchen*, pedig sötétkék szövet, sárga gombokkal. A kabátot ott *gunye* vagy *Überwurf*-nak nevezik s azt vagy házi vászonból, vagy ünnepi alkalomra posztóból varratják. A nők öltözete egyszerű; a szoknya (Kittel), derék, mellényke (Reckl, Wiest) gyakran ugyanazon szövetből készül, a leányoknál világosszínű, piros, asszonyoknál sötét, leginkább fekete. A kötény (Schurz, Vortuch) az öltözet kiegészítő része. A mellénykéhez járó ing ujját diszítik néhol fekete kivarrással, zsinórral. Téli kabát gyanánt rövid bekecs, másutt köpeny szolgál; Kislomniczon báránybőr béléses bundát használnak télen, vörös kivarrással, nyáron fehér halinagubát. *Malduron* is sötétkék mellényt viselnek a férfiak s fekete posztórockot s nadrágot. A csizmát csizsnnak hivják. A *malduri* leányok öltözete igen díszes; kék vagy piros alapon virágos szövetekből varrják ruháikat, melyeken sok a csipke, szalag. Virágos selyemszalagot is fonnak a hajukba. Velük szemben a kislomniczi hajadonok csak fekete hajszalagot használnak. Az asszonyok általában sötétebb színű, sokszor fekete ruhát viselnek s *Kislomniczon* fehér szalagot tesznek kontyuk köré, *Komlóskerten* pedig fekete csipkés fejkötő a fejdíszük. *Sörkut* lakossága, épen elszigetelt volta miatt, még meglehetősen megőrizte régi népviseletét. Az alsóruha kivétel nélkül otthon szőtt vászon, a nőké és férfiaké egyaránt. Otthon készül a csokoládébarna, igen vastag juhgyapjúdarócz is, mely a nadrág s a viselőmellény (Leibl) anyaga gyanánt szolgál. Vasárnaponként azonban hordanak kék posztómellényt, ezüst gombokkal, pitykével kiczifrázva s fekete posztókabátot (Reckl). Néha ezt

vastag kötött kabát helyettesíti. Télen elmaradhatatlan a juhbőrből készült mellény (szerdok), melyet nemcsak a férfiak, hanem a nők is hordanak. Ez a szerdok eredeti szabás szerint készül; a fejet úgy kell bedugni egy nyiláson s oldalt gombolódik. Nagy hideg ellen még „a *Pelz*"-zel védekeznek, mely bárány-bőrbunda, tarka (piros, zöld) egyszerű virágmintájú zsinórzással. A nők *kitelje* (szoknya) többnyire fekete vagy sötét alapon tarka virágos szövetből van, föléje kötik a Schurzot. A pruszlik hétköznapon egyszerű, de ünnepen tarka selyem, bársony és nagy rézcsattok vagy ezüstkapcsok díszítik. Nyáron meg különös büszkeségük a leányoknak a hófehér, kikeményített ingujj, melyet, hogy szép gömbölyűen álljon, még ki is tömnek. Sok széles szalag díszíti a ruha derekat, az ingujjat az tartja össze s a feltűzött (nem fonatban lógó) hajba is tesznek szalagot. Az asszonyok fejdísze Sörkúton fehér-fekete kockás horgolt főkötő, melynek készítés módját csak egy-két asszony ismeri az egész falúban. Ilyen eredeti népviselet fennmaradt még *Svedléren*, *Toporczon* s részben *Kakaslomniczon* is, de újabban szivesen felcserélik azt az olcsóbb, divatos városi viselettel még a kisebb falvakban is.

A szepesi németek *lakóhelyeit* tisztaság és czélszerű építkezésmód jellemzi. Az életmódhoz képest természetesen nagyon eltérő a *városi* s a *falusi* házak felépítése, beosztása is. A városi házak nagyrészben kőből, téglából épültek, egyemeletesek s sokszor aránytalanul magas, fazsindelyes tetővel bírtak. Az esővizet levezető, fából való hosszú csatorna messze kinyúlt az utczára. Mióta azonban a sok tűzvész pusztította a szepesi városokat, újabban már kivélel nélkül cseréppel vagy palával fedik a házakat s a faesőcsatornák is eltünnek. A városi telkek rendesen keskenyek, de igen hosszúak és a lakó-

házak beosztása egyöntetű: a földszínten volt a műhely gyanánt is szolgáló nagy utczai szoba, lakószoba (*Zimmer*), az udvarra a sötét hálófülke (*Alkoven*), mely *szepesi építészeti különlegesség*, továbbá a konyha, kamra, végül sör- vagy palinkafőzésre alkalmas helyiség. Emeleten két szoba is volt az utczára (*Stube*), míg az udvari lakást fenntartották rendesen vendégszobának vásárra jövő idegeneknek stb. részére. Gyakran nyitott oszlopos tornácza volt a háznak az utczára néző részén, mely az árúsoknak kirakodóhely gyanánt szolgált vásári piacz alkalmával. Még ma is sok háznak megvan az ilyen jellemző árkádos része, másutt azonban beépítették. Stukkó-, sőt sgraffító-dísz a városi német polgárok házain nem ritkaság.[1] A *falusi* telkek is rendesen hosszúkás négyszög alakúak. A lakóház itt már néha csak kőalapra épült vályog; csúcsfalat ritkán alkalmaznak. A tetőt leginkább fazsindely fedi, itt-ott cserép vagy bádog. *Kislomniczon* kék vagy sárga festékkel kiczifrázzák a kaput s a ház homlokzatát. Rendesen kis előkertek adnak kedvesebb külsőt a házaknak, némely helyen azonban e virágos kertecskék előtt van még az utczára néző magtár (*Schutthaus*) pl. *Sörkuton*, melyben a gabonát, száraz hüvelyes veteményeket, brinzát, sőt a használatban nem levő ruhákat tartják. A házakban rendesen csak egy szoba van, mely a keskeny pitvarból nyílik az utcza felé. Sok helyütt a pitvar egyszersmind konyha gyanánt is szolgál, ilyen helyeken télen a szobában főznek; másutt külön konyha is van s belőle nyílik a kamra, esetleg még egy hátsó szobácska. Külön tető alatt, a főépülettől kissé távolabb épül az istálló, az ólok, félszer s egészen külön, a telek végén, a csűr. *Nagy-*

---

[1] U. o. 142. l. és lásd még *Divald* Kornél: „Szepes vármegye művészeti emlékei". Budapest, 1905. Első rész. 77—79. l. (A Szepes vármegye Tört. Társ. kiadv.)

szalókon még minden csűr mögött szántóföld is terül el, mely közvetetlenül a házhoz tartozik, mint beltelek (Hofacker). A házak berendezése egyszerű, de ízléses. A régi híres szepességi műasztalosipar termékeiből megmaradt még itt-ott néhány szép, faragásos, berakott bútor, egy-egy régi *Almerey* (nagy szekrény), *Truhe* (láda), *Himmelbett* (mennyezetes ágy), de nagyobbrészt már városban vett, újdivatú bútorzatot találhatni a németség lakásaiban. Még egyes fényűzőbb bútordarabok és dísztárgyak, mint rúgós diván, ingaóra, tükrök, képek is gyakoriak falúhelyen manapság. A régi módi falusi bútort használják még pl. *Sörkuton*, hol festetlen faasztalból, falmelletti lóczából, székekből s színesre mázolt, virágokkal, sokszor vallásos mondással felékesített ágyból áll a szoba bútorzata. Az ágyakat rendesen magasra vetik, hiszen minden gazdaasszonynak büszkesége, hogy mennél több tollas vánkost, dunyhát gyüjtsön s adjon majd férjhez menő leányának. Itt-ott szép reczekivarrás és fehérhímzés is díszíti a vánkost és ágyterítőt.

A német lakosság általában *jól él*, sokkal változatosabb és táplálóbb étrendje van, mint a tótoknak, goráloknak és ruthéneknek. Városokban a régi étkezési szokások már feledésbe mentek, de falúhelyen még meglehetősen egyforma a nép étrendje. A koránkelő felnőttek 4—5 órakor kenyeret esznek, kevés szalonnával s pálinkával, 8 óra tájban főtt ételt, u. m. krumpli- vagy brinzalevest; délben árpadarát *(gritz)* füstölt júh- vagy disznóhússal, máskor derelyét *(Pirogen)* krumplival, túróval, ozsonnára kenyeret szalonnával és pálinkával, vagy tejet, vajat, túrót kenyérrel. A vacsora rendesen főtt krumpli savanyútejjel, vagy egyszerüen megzsírozva, sóval, vagy pedig kukoriczakása vízben főzve tejjel. Általában minden alakban szeretik és fogyasztják a németek is a krumplit, de azért nem oly túlnyomó mér-

tékben, mint a tótok. Ünnepi ételek a marhahús rizzsel főve, rétes (Strudel), tejbenrizs, derelye (Pirogen), kalács. Ritka helyen főznek pld. ünnepen friss vacsorát, hanem megelégesznek rendesen a déli maradékkal. Városok közelében már a hagyományos étkezési mód is megváltozott; inkább kávét isznak reggelire s ozsonnára és gyakrábban jön az asztalra hús főzelékkel s pecsenye. Különösen Szomolnok vidékén, a nehéz munkát végző népnek főtápláléka a hús és erőteljes koszton él. Az u. n. *bányászgaluska* (krumpli-liszt) itt kedvelt étel. Szeretik a szepesi németek a káposztás és brinzás tésztákat (a *Brinsekuchen* nemzeti eledel), a *Kneidchen*, *Pirogen* (brinzás burgonyapirével töltött nagy derelye), a „*Dschaderche*" krumpliból és lisztből vajjal készült gániczaféle, a *Mohnletschen*, vagyis mákosperecz. Ez utóbbi karácsonyestén elmaradhatatlan, éppen úgy, mint Kislomniczon áldozócsütörtökön a *Pirogen (Pirogentag)*, nagy ünnepen a sokféle kalács, patkó főtt aszalt gyümölcs.

Kedves itala a szepesi németnek nem annyira a bor, mint inkább a pálinkafélék. Régebben az otthonfőzött sör hidegen és melegítve *(Warmbier)* volt nemzeti italuk, de ma szivesebben és meglehetős nagy mértékben fogyasztják a pálinkát, melyet, ha kedves vendégük akad, vagy családi ünnepeken vajjal és czukorral (mézzel) felforralnak. Az alkoholizmus e nép között újabban terjed és rontó hatása testi és erkölcsi tekintetben itt-ott szintén jelentkezik.

A szepesi szászok *családi élete* tiszta és bensőségteljes. A házastársak egymást megbecsülik, a gyermekeket áldásnak tekintik s gondosan, szeretettel nevelik fel. E tekintetben csak olyan helyeken tapasztalható hanyatlás, hol a kivándorlás nagyobb mérveket öltött és sok család összetartását megbon-

totta. A nők általában erényesek és erkölcsi tisztaság dolgában a szlávoktól előnyösen különböznek. Az idegennel szemben zárkózott, rideg czipszer családja körében felmelegszik, kedélyes és közlékeny lesz és szabad nyilvánulást enged veleszületett ártatlanul csipkelődő, tréfálkozó hajlamának. A társaséletet szeretik és minden alkalmat felhasználnak a kedélyes, együttes vigadásra. A városok német polgárságának közös lakomái, szórakozásai: a czéhlakomák, lövészünnepségek[1] stb. ma már megszűntek s városi helyen a családi ünnepeknek sincs olyan jelentőségük, mint falun, hol a rokonságot és jóismerősöket, szomszédokat ezek gyűjtik időnként egybe s erősítik köztük a vérség és barátság kötelékeit. Ilyen családi ünnep elsősorban a *keresztelő (Këndelber)*, mikor rendesen (pl. *Sörkuton*) a keresztszülőkön kívül megjelenik az egész rokonság s nagy lakomát csapnak. *Kislomniczon* a keresztanyák az asztalfőn ülnek a keresztelőlakomán s külön mellénykét viselnek. Ezt az ünnepélyes ruhadarabot ezüstzsinór és sárga czifraságok ékesitik, a belőle kilátszó ingújjat pedig gazdagon diszíti a feketesárga himzés és csipke. Itt még szokásban van az is, hogy a keresztanyák köszönőmondókát mondanak a lakoma végén s egy-egy kenyeret kapnak ajándékba, de más falvakban (mint Hollólomnicz, Gnézda) már nem tartanak nagy keresztelőt, hanem csak egyszerű uzsonnát adnak. A gyermekágyas nőknek azonban legtöbb helyen, még városokban is küldöznek ételfélét (becsinált, rántotta, tejes köleskása, melyet mézzel és olvasztott vajjal öntenek le és mazsolaszőlővel hintenek be, kalács) a komák és jó ismerősök.

---

[1] Lásd: „A szepesmegyei lövészczéhek élete“ cz. tanulmányomat (Közl. „Szepesvárm. multjából“, 1911. évf., Lőcse és különlenyomatban is) és a czéhlakomákra nézve lásd: „A szepesi szászok ipara és kereskedelme“ cz. fejezetet „A szepesi szász nép“ cz. munkámban 58—71. l.

A *gyermekek játékai* alig mutatnak fel ma már eredetiséget. A fiatalság szórakozásai közül régebben a *fonó* volt a legáltalánosabb. Összegyűltek felváltva más és más leányos háznál a leányok és kiki magával hozta rokkáját. Eljöttek a legények is és tréfa, meseszó, ének mellett dolgoztak későig, majd táncz és mézes pálinka, kalács élvezése fejezte be az estét. Ma azonban már igen sok helyen betiltották a fonódákat, mert rossz következményekkel jártak, másutt a lentermelés lehanyatlása miatt azok maguktól megszüntek. Mostanában vasárnap délutánonként, esténként összejön a fiatalság és mézespálinka mellett, harmonikaszóra tánczol, de vannak évente néhányszor nyilvános tánczmulatságaik is. Ha egy fiatal leány s legény megszeretik egymást, ha a szülőknek nincsen ellenvetésük, *eljegyzésre* s utána hamarosan *lakodalomra* kerül a sor.[1] A legény rendesen a 20-as évek elején gondol a nősülésre, a leány 16—20 éves korában megy leginkább férjhez. Eredeti eljegyzési szokások csakis egyes félreesőbb falvakban vannak még meg s egymástól eltérők. Leggyakrabban a vőlegény egy idősebb megbizottja néhány férfirokonával megjelenik a választott leány házánál és megtudakolják a szülőktől, hogy beleegyeznek-e a házasságba. Kedvező válasz esetén kitűzik az eljegyzést, rendesen szombat estére (Kislomnicz). Az eljegyzés maga, pl. *Nagyszalókon*, úgy megy végbe, hogy a vőlegény s idősebb rokona, násznagya megjelenik a leány szüleinél s a násznagy hosszabb mondókában kéri meg a leány kezét. E mondóka Ádám s Éván kezdi s a bibliára hivatkozik,

---

[1] *Holkó* M.: „Kirchliche Sitten und Gebräuche der alten Zipser“ cz. kis czikkében (mely a Pozsonyban megjelent „Kreuzkalender 1922“-ben 67—70. l. látott napvilágot) összeállitotta azokat a mondókákat, melyekkel a czipszer bejelenti az egyes családi eseményeket, amelyeknél az egyháznak is szerep jut, a lelkésznek.

hogy nem jó az embernek egyedül lennie, ezért előadja a legény szándékát s kéri a szülők beleegyezését. (A falubeli fiatalság ilyenkor az ablak alatt szokott hallgatózni s különös vicz gyanánt erősen köhögnek.) Kedvező válasz esetén megtörtént az eljegyzés, „*Kranz*“, mikor is a leány fehér zsebkendőt zöld ággal (tisztasága és szerelme jelképe) adott a vőlegénynek s az ünnepélyt táncz fejezte be. E szokás azonban szintén kimegy már a divatból. *Kakaslomniczon* a vőlegény az eljegyzéskor vagy selyemkendőt, egy-két öltözetre való szép ruhaszövetet, czipőt s még egy díszesen bekötött imádságoskönyvet ajándékoz menyasszonyának, aki neki viszont egy magavarrta inget ad. *Ruszkinban* az eljegyzés csupán gyűrűváltásból és megvendégelésből áll. Eredeti szokás maradt fenn máig *Sörkúton*. A kérő este ellátogat a leányhoz s az éjjelt is ott tölti, a szülők pedig, beleegyezésük jeléül, letakarják a fiatalokat. Azon a három vasárnapon, a mikor a kihirdetés történik, a menyasszony elmegy a templomba s a leányok padjában az első helyen ül, mirtuszcsokorral a fején. Eljegyzés után nemsokára, rendesen néhány hét múlva, megtartják a lakodalmat, melyre nyolcz nappal, sőt pl. *Nagyszalókon* 14 nappal előbb meghívják a vőfélyek a vendégeket, az összes rokonságot s majdnem az egész falut s a lakodalom napján újra hívják a vendégeket. Külön vendéghívó mondókák is vannak. Az esküvőt megelőző napon elviszik a leány hozományát jövendőbeli férje házához. *Gnézdán*, mikor az ágyneműt hordják, a falubeliek „kikeriki“-t kiáltoznak. A lakodalom rendesen vasárnapon kezdődik s egyes helyeken még ma is három napig tart, de újabban, a rossz gazdasági viszonyok miatt, legtöbbnyire csak egy lakomából áll. Gnézdán az egyik tanú felköszönti a fiatal párt, azután tányéroznak az új pár

javára. Éjféltájban három asszony elvezeti a menyasszonyt s levéve a mirtuszkoszorúját, díszes főkötőt tesznek a fejére. Ebbe a főkötőbe az asszonyok előbb pénzt dobáltak.

A főkötős menyecskét azután az egész násznép elkíséri férje házába. *Nagyszalókon* az ünnepi szónok rendesen a tanító; ő kéri fel a menyasszonyt, hogy kövesse kiválasztottját az oltárhoz s felszólítja, hogy e fontos perczben ne feledkezzék meg szülei jóságáról és fejezze ki előttük háláját. A menyasszony erre rövid mondokában elbúcsúzik a szülői háztól és kéri szülei áldását abban az esetben, ha ő költözik férjéhez vagy férje szüleihez. Ha viszont a vőlegény költözik fiatal neje családjához, ő búcsúzik el otthon s kéri apósát, anyósát, tekintsék őt a jövőben édes fióknak s a rokonokat is megkéri, hogy a családjukba befogadják. Ugyanott, mikor a fiatal férj fedetlen fővel hazavezeti nejét a lakóházba, egy asszony rossz agyagfazekat vág előttük a földhöz s ha az apró darabokra törik, szerencsét jelent. A férfiak addig a szomszéd házban gyülekeznek s pénzt gyűjtenek a fiatal párnak, melyet rendesen a tanító ad át ünnepélyesen, jókívánságokkal egyetemben a menyasszonynak, hogy az legyen a vagyoni jólétük alapja. A menyasszony köszönő mondokája s rövid ima után asztalhoz ülnek. A lakoma alatt rendesen zene szól s utána ismét pénzt szednek össze a szakácsnénak s a czigányoknak. *Kislomniczon* az egyházi esketés után következő lakoma: húslevesből tésztával, fatálczákon tormával és czékával felszolgált húsból, savanyú levesből (*Krubelsuppe*), tejben főtt kásából és kalácsból áll. Evés után ima és egyházi ének után ugyancsak énekszóval kíséri a menyasszonyt a vőlegény házába az egész lakodalmas nép. Ott beszedik mindenkitől a nászajándékot, a minek fejében minden meghivott

vendég 1 korona 40 fillért fizet. Az egész eljegyzést, lakodalmat vallásos szellem hatja át; a vendéghivógatók, felköszöntők tele vannak bibliai idézetekkel. A lakodalom az új férj házánál folytatódik táncczal, imával másod-, sőt harmadnapon, ép úgy *Nagyeörön* és *Sörkuton* is, a hol különösen sok szertartással, mondokával jár mind az eljegyzés, mind a lakodalom.

Sok helyütt tréfás szokások is divatoznak, pld. humoros felköszöntők, vagy *Ruszkinban* sült malacz- vagy bárányfarkot tesznek egy mirtuszszal megkoszorúzott tányérra és egy asszony verses felköszöntőt mondván, körülhordozza. A menyasszonytáncz (Brautreigen) is szokásban van még néhol. Ruszkinban a férfi a lakodalom végén csak hosszas tréfás alkudozás után, váltságdij ellenében kapja meg menyasszonyát, kit az asszonyok számtalan főkötővel, leánypajtásai pedig bölcsővel (Kripplein) lepnek meg.

Ha *gyász* ér valamely családot, rokonai, ismerősei abban is részt vesznek, azonban a régi halotti tórokat (*Trauerbissen*), melyek nem egy esetben dorbézolássá fajultak, ma már lassacskán elhagyják. *Sörkuton* sem gyertyát nem égetnek, sem nem virrasztanak éjjel a halott mellett. Mikor a koporsót kiviszik a házból (mindig lábbal előre, nehogy visszajárjon) a küszöbön háromszor felemelik, annak jeléül, hogy a szent háromság hitében halt meg. Ez a szokás a *Gründnereknél* is igen általános. Némely helységben az elhunytnak egyik legközelebbi nőrokona hangos sírás és jajgatás közepette búcsuztatja el a halottat családjától.

Érdekes *népszokások* divatoznak még a Szepességnek egyes németlakta vidékein, mint pl. a *Johannisfeier, bethlemes, három királyjárás, husvéti öntözés* (*Baden, Bedritschen*), de ezeknek részletezése igen

messzire vezetne.[1] Nevezetes a farsangi ünnep és álarczos körmenet Szepesbélán, mely régi népszokást mostanában felújították és a környékbeli német lakosság igazán nagyarányú ünnepséggé tették.

A szepesi szász nép iskolázott volta, értelmessége okozza, hogy közkeletű *babonája* kevés van. A fiatal leányok ártatlan szerelmi babonái (Andráscsillag ólomöntés, jósolás karácsony estélyén, Sylveszter éjjel s szent János napján a vízbe dobott koszorúból stb.) ugyanis nem eshetnek komolyabb beszámítás alá. *Legbabonásabbak a Gründnerek,* a kik mint bányászok, a jószerencsétől remélik boldogulásukat és számtalan módot tudnak a szerencse megnyerésére.

Ők még itt-ott hisznek hegyiszellembentörpékben stb., kik a kincskeresésben segítik, vagy tévútra vezetik a bányászt. Azt tartják, hogy a vasárnap született gyermek könnyebben rátalál a rejtett kincsre, viszont nagypéntek szerencsétlen nap s minden munka, a mit akkor kezdenek, rosszul sikerül, kárba vész. A ki azonban nagypénteken tartózkodik az ivástól, az egész éven józan marad, akár mennyit igyék is. *Ménhárdon* többféle babona van elterjedve a nép között: *Lucza napján*[2] szentelt foghagymával keresztet irnak az istálló ajtajára, hogy a boszorkányok be ne jöjjenek; a ki késhegyével ütögeti az asztalt, annak házába bejön a szegénység; vihar idején gyertyát gyújtani ajánlatos stb. Ha a gazda tavasszal először megy vetni, visszatértekor a felesége leönti hideg vízzel, hogy egész évben friss és szorgalmas legyen.

---

[1] U. o. 95—100. l. és lásd még Dr. *Greisiger* Mihály: „Tátravidéki művelődéstörténeti adalékok". (Magyar Kárpát-egyesület Évkönyve XXVIII. évf. 1901. Igló 92—94. l.)

[2] Lucza napjához sok babona fűződik. Néhányat felsorolt Greisiger említett czikkében. (U. o. 88—89 .l.)

A czipszer nép naiv hite földöntúli lényekben, jó és rossz szellemekben nyilatkozik meg a *Huschwai-*, máskent *Zmok-* vagy *Dzsuk-* (lengyel Cmuk)-ról szóló babonában, mellyel részletesen foglalkozott Dr. Gréb Gyula,[1] de melyet Dr. Greisiger Mihály is említ,[2] csakhogy más felfogással. A Huschwai neve a Szepességen közszájon forog, mint szolgálatrakész szellemé, ki pénzt, gabonát jutatott a hirtelen meggazdagodott embernek, vagy mint incselkedő, boszantó lényé, ki eltüntet egyes dolgokat, melyekre éppen a legnagyobb szükség volna. „Es ist ja verschwunden, als ob es der Huschwai genommen hätte“ [3] — mondják haragos keresgélés közben a szepesiek, bár ez a feltevés ma már inkább tréfás és nem alapszik komoly hiten. Gréb ugyan említ[4] egy kakaslomniczi embert, ki mint megtörtént dolgot mesélte ő előtte, hogy színről-színre látta a Huschwait, zivataros időben a mezőn, szörnyű gyorsaság galrepülő s lánczot csörgető tűzes sárkány képében, de tekintve e nép intelligencziáját, jogosan feltehető, hogy eféle mende-mondákban ma már nem hisz s inkább mesebeli szörnyegetegnek tekinti Huschwait.

Széltében ismerik azonban azt a mesét,[5] mely szerint egy szegény asszonyt jércze képében vitt kísértésbe a Huschwai. Ez az asszony esős napon kimentett egy sárban vergődő nagy és élénk tollazatú jérczét s konyháján a tűzhelyen szárogatta. — Alig tért azonban magához a jércze, enni kezdett egy fazék

---

[1] Dr. *Gréb* Gyula: „Schmeks és Huschwai“. (Közl. Szepes vármegye múltjából, 1919. évf. 1—27. l.)

[2] Dr. *Greisiger* Mihály: „Tátravidéki művelődéstörténeti adatok“. (Magyar Kárpátegy. Évkönyve, 1901., Igló. 83—85. l.)

[3] Dr. *Gréb* i. m. 2. l.

[4] U. o. i. h.

[5] Először közölte „Vaterländischer Hauskalender für das Jahr 1856. Kaschau“. V. ö. Greisiger i. m. 85—86, l. és Gréb i. m. 3—4. l.

savanyú czéklából, miközben varázsigét mondogatott,[1] a mitől a fazék mindegyre jobban megtelt. Az asszony megakart szabadulni az ördöngös madártól, de az kérte, ne bántsa, inkább ellátja minden szükségessel. Az asszony próbaképen pénzt, gabonát, fát stb. követelt s a jércze, a ki Huschwainak állította magát, mindent előteremtett. De az ebül gyült gazdagság ebül ment el s nemsokára megint Huschwai segítségére szorult a pazarló asszony, a bűvös madár azonban csak akkor hozott neki, a mit kivánt, ha az asszony neki igéri magát. Itt a Huschwai szinte a népmesék kisértő ördöge szerepét veszi fel, ki bizonyos javak fejében leköti örök kárhozatra a megszorult emberek lelkét. Az asszony odaigérkezik neki, de utóbb megbánja könnyelműségét s a szerzett jóllétben sincs öröme, annyira bántja az aggodalom jövendő sorsa felett. Végre egy tudós öreg ember azt a tanácsot adja neki, hogy adjon olyan feladatot Huschwainak, amely súlyos terhek czipelésével jár, mert akkor Huschwai megszakad. Az asszony azt kivánta erre a csodás madártól, hogy hordja tele a padlását buzával s akkor neki adja magát teljesen. Huschwai teljesíteni akarja a feltételt, bármennyi buzát hord is a padlásra az sohasem telik meg, mert a furfangos asszony meglékelte a padlást s a szobapadlót is, úgy, hogy az összehordott gabona egyfelől lefolyt a szobába s onnan a pinczébe. A madár a kimerültségtől végre megszakadt s az asszony megszabadult rossz szellemétől.

A befejezés, melyben a népmesék gyakori motivuma jelenik meg, t. i., hogy a főhős, kinek részén van a hallgató rokonszenve, túljár a rossz lélek eszén — teljesen naiv és meglep az invencció

---

[1] „Rüben, Rüben mehret euch,
Mit dem Rand des Topfes gleich“.

üdeségével. E mesében tehát Huschwai jót tesz az emberekkel, de jótettéért nagy árt kíván s romlásba viszi azt, kinek szolgál.

A Huschwai elnevezést Gréb szerencsés ötlettel próbálja megfejteni.[1] *Weih* — németül ölyvet, általában ragadozómadarat jelent, míg *Husch:* a magyar suhanni, észrevétlenül villámgyorsan lecsapni, elő- és eltűnni, a szellem gyors mozgására utal. Az ölyvnek, sólyomnak vannak *német* mythológiai vonatkozásai[2] s valószínűnek látszik, hogy a czipszerek a Huschwairől szóló néphitet magukkal hozták, mikor beköltöztek a Szepességre.

Ép oly gyakran, mint a Huschwait, emlegetik a Szepességen különösen a Gründlerek a *Smok-*, *Zmek*-ot, e hatalmas szellemet, ki a hegyóriások mélyén tanyáz s a tátrai savanyúvíz forrásokat ő buzogtatja fel, a zivatarokat, de az áldásthozó és megtermékenyítő esőket is ő küldi. Greisinger hegyi istenséget lát benne, ki a bányászokat jó nyomra vezeti,[3] de Gréb inkább vizi istennek véli,[4] kinek tisztelete — mely még ma sem szünt meg teljesen — az ősrégi forrás-kultuszra vezethető vissza. Ez az elnevezés: Smok, szláv, szorosan véve litván (smakas) vagy lengyel eredetű (Ćmok, Ćmuk) s németes alakja csupán a *Schmeks*, a Tátrafüredek német neve, hol az istenség otthonos. (Alsótátrafüred népies neve: „*der Gretzkocher*“ (Grützekocher) is, a buzogó forrásban feldobált apró kavicsokat ugyanis forró vízben főlő árpakásához hasonlította a népfantázia).[5]

---

[1] I. m. 8—9. l. Gréb megemlíti, hogy Gnézdán az egerész ölyvet ma is *Hawai*-nak mondják.

[2] *Mogk Eug.*: „Germanische Mythologie“. Strassburg, 1907. 293. l.

[3] I. m. 83. l.

[4] I. m. 15—16. l.

[5] U. o. 14. l.

Most már azt lehetne hinni, hogy a smok a szláv mythologiából került a szepesi német néphitbe s hogy a Huschwai voltaképen a szláv mythosz Smok-ja.

Azonban míg a szláv Smok tűzisten, ki szárnyas *sárkány* alakjában — bár néha ázott jérce képében is — jelenik meg, a németek Smok-ja vagy Zmek-je inkább a vizek istene,[1] kinek tiszteletére Péter-Pál napján még ma is összegyűl a szepesi faluk népe a tátrai savanyúvíz forrásoknál, hol lakmároznak, savanyúvizet isznak, mulatnak az összesereglett ünneplők.[2]

Így hát azt lehetne inkább feltenni, hogy a szláv Smok-tól csak a rokonhangzású nevet vették át németeink, de a Zmek-ben való hitük ősrégi épen úgy, mint a Huschwai alakja, a germán népies hagyományokon alapszik. A két szellemet annyi közös vonással ruházta fel a népképzelet (gyors repülés, szárnyas madár, sőt épen jércze alakjának felvevése), hogy talán nem tévedünk, ha azt valljuk, hogy Huschwai és Smok egy és ugyanazon lény, mely, mint a magyar néphit garabonczása, az embernek majd hasznára, majd ártalmára van s egyszer inkább a vizek ura gyanánt (Wassermann), máskor inkább ingerkedő házi szellem gyanánt szerepelteti a sohasem pihenő népképzelet.

A czipszer *nép költészetét* jellemzi az, hogy *deczens* marad és szelid humor hatja át.[3] *Schmidt Gizella* vitatja a szepesi szász népköltészet „deczens" voltát és hivatkozik a tátraaljai falvakban tett megfigyeléseire, a hol „a fiatalok élczelődése gyöngédtelen

---

[1] U. o. 20—21. l.

[2] Lásd Greisiger i. m. 84. l. és Gréb i. m. 17 l.

[3] Lásd „A szepesi szász nép" cz. i. m. 171. l. és *Weber* R. „Zipser Volkshumor" cz. czikkeit (Zipser Bote 1879. évf. 29., 34., 36., 40. és 42 sz.)

és vaskos s bizony gyakran nem is oly ártatlan."[1] Nézetét részemről nem oszthatom egészen, mivel épen a tátraaljai falvakban lakó szepesi németség veszített sokat régi jó erényeiből és pedig a tátrai fürdőtelepek közelsége folytán, a melyek az erkölcsök bizonyos fokú romlottságát idézték elő.

Bethlehemes versek, lakodalmas mondokák, érzelmes hazafias katonadalok a főbb termékei népköltészetének.

A katonadalokból, a melyek leginkább szentimentális jellegűek, egy bokrétára valót közölt Schmidt Gizella.[2] De ezek közül sok újabb keletű, mivel Eperjesre[3] a szepesi ujonczok csak azóta vonultak be, amióta nevezett város a 67. sz. gyalogezred hadkiegészítő parancsnokságának a székhelye volt. Nagy érdeme még Schmidt Gizellának az, hogy a közölt népdalok szövegén kívül a különféle dallamot is hozzátette.[4]

A czipszer nagyon ragaszkodik szűkebb hazájához és sok szép dalában hangot ad a szülőföld után való vágyakozásnak. Az elbeszélő költészet terén számos szép népregével és mondával szerepel a czipszer nép,[5] a drámai költészetet pedig a régi

---

[1] *Schmidt* Gizella: „Szepesi német népdalok s népies énekek". Közl. „Szepes vármegye múltjából" cz. folyóirat, Lőcse 1918. 1—31. és 57—77. l.)

[2] U. o. 62—69. l.

[3] „Zu Kesmark assentieret
Zu Eperjes rücken wir ein."

U. o. 64. l. és lásd még:

„Zu Eperjes, zu Eperjes rücken wir ein,
Dort unsere Kameraden
Soldaten sollen sein". (u. o. 63. l.)

[4] U. o.

[5] Lásd a Thökölyiek mondakörét. (Közl. „Szepes vármegye múltjából" 1909. I. évf. Lőcse 218—222. l. és V. évf. 47—49. l.); továbbá *Philipp* J. „Sagen aus der Karpathenwelt"

„Schäferkomoedie"-k képviselik. E nép költészetének nem egy termékét magyar és német költők is feldolgozták.[1]

A szepesi német dialektusban[2] írt lirai és elbeszélő költeményeket *Lindner* Ernő (1826—1902), a ki az úttörő kísérletek[3] után (*Lumnitzer* Viktor [1815—1773.]) *Scholtz* Frigyes (1831—

Igló 1883.; „Zipser Bote" 1880. évf. 28., 36., 38., 39., 44. és 46. sz. és 1881. évf. 37—38. számaít; „A szepesi szász nép" cz. munkámat 143—153 l. *Dr. Weber* Artur: „Einsame und Verkannte" cz. gyűjteményét a „*Zipser Bund in Amerika*" Leipzigben Spamer kiadónál adja ki a közel jövőben. Lásd még *Weber* A.-tól; Kölcsey „Kárpáti kincstár" cz. novellájának lokális elemei. (Irodalomtört. IV. évf. 7—8. sz.). Megemlítendő még, hogy „Zipser Volkssagen" cz. közölt a „Zipser Anzeiger" cz. lőcsei hetilap 1867. évf. 39—41., 43—44. sz. 1868. évf. 21. és 27. sz. és lásd még Therese *Pulszky* „Sagen und Erzählungen aus Zipsen" cz. czikkeit. (u. o. 1867. évf. 47—50. sz.).

[1] Lásd „A szepesi szász nép a magyar irodalomban" cz. fejezetet. „A szepesi szász nép" cz. munkámban 154—161. l. és „Jakob Krays Märtyrertum in der ung. Literatur" cz. czikkemet (Karpathen Post 1909. Nr. 48.) Lásd még „Die weiße Frau von Lőcse" cz. czikket (Karp. P. 1909. Nr. 20.); *Somlay* Károly „Iglói bimbók" (Pesti Hirlap, 1913. évf. dec. 21.)

[2] A Szepesi Felföldön a Magas Tátra alatt, Poprád és Késmárk között, elterülő vidéken az úgynevezett „*Garschtvogel*" dialektust beszélik. A *városi* tájszólást a Poprád folyó mentén fekvő városokban, Poprádtől kezdve Késmárkig, illetőleg Leibiczig; a *falusi* dialektust Késmárktól északra, Podolinig, a Poprád mindkét partján beszélik. A bányavidéki tájszólásról később szólunk.

[3] A szepesi német nyelvjárásos műköltészet kísérleteiről részletesen szól *Mattyasovszky* Erzsébet „A szepességi németség nyelvjárásos műköltészete" cz. nagy alapossággal megírt szép tanulmányában, mely a „Közlemények Szepes vármegye multjából" cz. folyóiratnak legközelebbi számában megjelenik. A szerző legnagyobb készséggel rendelkezésemre bocsátotta munkájának kéziratát és így utalhatok tanulmányomban kutatásainak legújabb eredményeire. Szívességét ez úton is hálásan köszönöm meg.

1911.),[1] *Keppler* Sándor és *Hahn* L.) a Szepesség egyik legjelesebb és legtehetségesebb népköltője. Versei gördülékenyek, ritmusuk kifogástalan és csodálatos formaérzékről tesznek tanuságot. Sok költői invencióval megírt költeményeiben a czipszereknek annyira jellemző alapterészetét és gondolkozásmódját híven tükröztette vissza, de erotikus költeményeiben távol áll a czipszer néplélektől. Költeményei, melyek már több kiadást értek,[2] nagyon népszerűek és elterjedtek a Szepességen. Költői képzelete élénk és ez tette lehetővé, hogy a Karbunkulustoronyhoz fűződött szép mondát öt balladában, két dalban és egy költői elbeszélésben más-más megkapó variáczióban dolgozta fel.[3] Lírai költeményeiben kissé szentimentális, de e tekintetben is hű marad a czipszer néphez, a melynek kedélyvilágában a szentimentálizmus jelentékeny szerepet játszik. Lindner költeményeinek erotikus vonatkozásait Csokonai-, Petőfi-, és Bürgertől vette s dr. Mattyasovszky Erzsébet nyomról-nyomra mutatja ki e költőknek Lindner költészetére gyakorolt hatását, mert a szepesi nép alapterészete teljesen kizárja az erotikumot.

---

[1] *Scholcz* Frigyes költeményei a „Zipser Bote“ (Lőcse) és „Karpathen Post“ (Késmárk) 1880—1909. évfolyamaiban jelentek meg. — „Studienfahrt zweier Schulvereinler aus Spree-Athen“ 1882-ben Késmárkon irodalmi nyelven megjelent éposza költői szempontból gyenge, zűrzavaros, de hazafias tendencziával bíró kis munka. Scholcz Frigyes érdeme továbbá, a mint ezt Mattyasovszky Erzsébet kiderítette, hogy ő biztatta Lindnert a nyelvjárásos műköltészet művelésére.

[2] „Fliegende Blätter in Zipser Mundart von Ernst Lindner, 1864.“, vagy eredeti czíme „Fahrtbihndier Zepserscher Liederposchen, en verflizten Jong und verschämten Jongfern vor die Brost gertochen von Lëndners Ernst von Käisenmark“, mely 1879-ben bővített új kiadást ért Budapesten és Lőcsén.

[3] V. ö. Lindner E. erre vonatkozó kis czikkével a Magyar Kárpátegyesület Évkönye, 1879, Késmárk, 320—327. l. és lásd még Mattyasovszky Erzsébet i. munkáját, a ki részletesen méltatja e balladákat.

Ifjúságára való visszaemlékezései megható közvetlenséggel és melegséggel érintenek minket is. Különösen megható „*Zëpser Kënderns Frihjohrfraiden*“ cz. bájos költeménye. Szűkebb hazájához, a Szepességhez való ragaszkodásának és szeretetének[1] ismételten szebbnél-szebb versekben ad kifejezést.[2]

Lindner tanítványának tekinthető a leibiczi származású *Götz Rudolf*, a ki jelenleg mint nyugalmazott polgáriskolai tanár Csanákhegyen Győr mellett szőlő- és gyümölcstermeléssel foglalkozik. Költeményeit „*Frihlëngs-Kneppel* aus'n Zëpser Blumgorten obgeflockt“. cz. bocsátotta közre Késmárkon 1886-ban. Götz Lindnernek méltó tanítványa és lirai költeményei mindig hangulatosak, kedvesek, megkapók és ha népies kifejezéseivel Lindnernél erőteljesebb és nyersebb is, mégis megtalálja az utat

---

[1] Különösen megkapó: „Main Herz in es Zepsen, mein Herz es nech hie!“ cz. költeménye.

[2] Lindner költészetének jellemzésére lásd még *Gust. Heinrich:* „Besprechung der Gedichte im Zipser Dialekt“. (Lit. Berichte aus Ungarn. Bl. III. 1879, 604—612. l.) és *Mattyasovszky* Erzsébet: „Lëndners Ernst von Käisenmark 1826—1902“ cz. értékes német nyelven megjelent czikkeit a „Karpathen Post“ 1920. évi October 20-iki és következő számaiban Késmárkon. A czikksorozat „A szepességi németség nyelvjárásos műköltészete“ czimű tanulmányainak egyik legsikerültebb fejezete. — Lásd továbbá „A szepesi szász nép“ cz. munkám 151., 152. l. Igen figyelemre méltó *Lám* F.; „Ernst Lindner“ cz. szép cikke a „Karpathen Post“ 1902. évf., 45. sz. és ismeretlen szerzőtől származó megkapó nekrologja, u. o. 40. sz.; továbbá lásd még dr. *Emericzy* V.; „Lindner's Liederposchen“ cz. költészetének kritikai ismertetését (Zipser Bote 1878, 51. sz.) és egy ismeretlen szerzőnek „Fortblihndijer Zepser Liederposchen“ cz. czikkét (u. o. 52. sz.) — Értékes cikkeket írt még Lindner költészetéről Rudolf *Weber:* „Über Mundart und mundartige Dichtung“ (Zipser Bote, 1879. 1—2. sz.); „Lindner's Gedichte aesthetisch erklärt“ (u. o. 3., 5., 7., 12. és 14. sz.) — Lindner műfordításainak (Arany és Petőfi) és egyéb filológiai és irodalomtörténeti működésének méltatását lásd Mattyasovszky E. i. tanulmányában.

szivünkhöz és a Szepesség utáni vágyódását mesteri módon és költői ihlettel tudja bennünk felébreszteni. Forrón szereti a szepesi földet, a hol szerinte a természet tavasszal sokkal dúsabb és szebb színben pompázik, mint másutt. Lelke újra és újra a Szepességre száll vissza („Aus der Puszta", „Der Junge Müller", „Ich meiht ä häim") és szülőföldjéhez való odaadó szeretetének hű kifejezést ad, midőn tavasszal felkiált:

Der Frihlëng rudert, schwëngt die laichten Fliegel
Eins Zëpsers wunder, wunderschäine Häin.
Es blihn die Thäler, Aun, die Hobergeriegel,
Die Schlaün, die Kippen und Tschidrëmgenbäim.

Igen kedvesek és népszerűek még „Es rauscht ën Feld", „Ich fënd sie nëch", „Michäile Nocht" cz. versei.

Lindner feljegyzéseiben, melyeket Mattyasovszky Erzsébet kutatott fel a Tudományos Akadémia kézirattárában, megrója Götzöt erőltetett népies kifejezéseért, versrimeinek tökéletlen voltáért és kifogásolja végül, hogy ő is nem eléggé önálló, mert tulságosan Hebel, Burns és Lindner költészetének hatása alatt áll. Erotikus költeményeit még Lindner is frivolaknak találta, pedig e tekintetben mutatható ki legjobban Lindner hatása Götz költészetére.[1]

Lindner hatása alatt állott eleinte még *Weber Rudolf* is, a ki 1843-ban Poprádon született és Budapesten, mint az ottani ev. főgimnázium jeles tanára 1915-ben halt meg.[2] Weber R. azonban már

---

[1] *Götz* R. „Frihlëngs-Knëppel" cz. verskötetén kívül még a „Karpathen Post" és „Zipser Bote"-be tett közzé költeményeket. (Mattyasovszky Erzsébet i. m. közli az évfolyamokat és lapszámokat, melyekben Götztől versek megjelentek). — Lindner köréhez tartozott még *Schlafkovszky Lajos*. Költői működésével foglalkozott dr. *Gréb* Gyula: *„Aus dem Tagewerk eines Zipser Dichters"* cz. czikkében. (Karpathen Post 1919, Febr.)

[2] Tanári működését gyönyörűen jellemezte dr. *Szigethy* Lajos „Weber Rudolf" czímű czikkeiben. (Budapesti ág. hitv. ev. főgimn. értesítője, 1911. 1—6. l.)

önálló tehetség, a ki mint elbeszélő költő Lindnertis felülmúlta, bár sokat tanult tőle. Elbeszélő költeményeiben a kedélyes, humoros elem az uralkodó, mulattat és gyönyörködtet és néhány költeménye oly népszerűségre tett szert, hogy úgyszólván közszájon forog. Ilyen népszerű elbeszélő-költemény „Der Jake mit der Geig".[1] A „Jake" (Jakab) otthon felejti a hegedűvonót és visszafordul érte, de a hegedűt elrejti egy bokorba, a hol egy vasárnapi vadász vadnak nézi és meglövi. A bíróság előtti tárgyalás leírását költői ihlet és igazi hamisítatlan szepesi humor jellemzik. Még ennél is sikerültebb a szepesbélai „*Der Salmo*" nevű szabónak tragikomikus esete,[2] míg a „Der Striegon"[3] hosszabb elbeszélő-költeményében már a józan czipszer morálnak is hangot adott. Pompás, jóízű humor élénkíti a „*Der heilige Aegide aus Deitschendrof*".[4] Épen olyan sikerültek „Der Jone aus Michelsdrof",[5] „Der Roßhandel",[6] „Anno Eins",[7] „Die Hosenjog",[8] „Die Bärénjog",[9] „Der Goldsucher" (138—147. l.) és „Der Ferkelkopp" (153—158. l.) stb. már gyengébbek. „Weber R. költeményei „*Zipserscher Liederbronn*" cz. jelentek meg szótármagyarázattal együtt Budapesten Kókainál 1896-ban, a melyben megható lirai költeményei is tekintélyes részt foglalnak el. Weber R. nagy természetbarát és mivel a természet a Szepességre oly dúsan pazarolta minden kincsét, ismételten megénekli a Szepesség és a

---

[1] Rudolf *Weber*: „Zepserscher Liederbronn" Budapest, 1896. 1—3 l.
[2] U. o. 76—82. l.
[3] U. o. 34—41. l.
[4] U. o. 59—69. l.
[5] U. o. 120—127. l.
[6] U. o. 49—52. l.
[7] U. o. 114—117. l.
[8] U. o. 18—25. l.
[9] U. o. 97—108. l.

Magas Tátra természeti szépségeit. Mikor fecskemadár módjára visszatér a hőn szeretett szepesi tájakra, ujjongva felkiált: „Ach Zëpserland, du mein schaënes Land“.[1] Különösen szépek a „Poperliederchen“ cz. versei (9—10 és 89—97. l.), melyeknek alaphangulata lágy, érzelmes és humoros. Weber igazi czipszer költő, a ki gyöngéd szeretettel énekli meg a bensőségteljes családi életet; az erotikumot teljesen száműzi költeményéből, ellenben a családi boldogságnak hivatott költője és a békés, csendes életmód dicsőítője. Találóan jellemzi Weber költészetét Mattyasovszky Erzsébet mondván[2] „Weber egész versgyűjteménye minden czipszer szemében szent, de hogyha objektíve is itéljük meg őket, meg kell állapítanunk a versek megható báját és ártatlan humorát. *Jóleső, kristálytiszta alpesi levegő csap meg bennünket, ha e költeményeket olvassuk, valamint az alpesi virágoknak finom, zamatos illata*“. Weber Rudolf költészetének népszerűségére vall, hogy versgyűjteményének első kiadása néhány év alatt teljesen elfogyott és az új kiadás, mely nem régen Schmidt Emil késmárki könyvkiadónak „Zipser Bücher“ cz. vállalat harmadik kötete gyanánt megjelent, is nagy kelendőségnek örvend. Az Amerikába kivándorló czipszerek talizmánul magukkal viszik Weber R. „Zëpsërscher Liederbronn“-ját, hogy ott a messze távolban annak dalaival ébren tartsák a hőn szeretett „Zëpserland“-hoz való szeretetüket és ragaszkodásukat.

Némileg Weber R. tanítványának tekinthető *Dr. Hensch Aurél* (1858—1921),[3] a ki „*Schmaläune*“

---

[1] „Wanderschaft“ cz. versében, u. o. 17. l.

[2] I. kéziratában.

[3] Mint nyug. közigazgatási itélőbíró Budapesten halt meg, 1921 október hó 28-án. Szép nekrologot hozott róla a Karpathen Post 1921. évf. 46. sz. és költészetét szépen méltatta Karl Franz Leppa „Schmaläune“ cz. czikkében, mely a „Heimatbildung“ cz. folyóirat 1922. évf. Reichenbergben jelent meg. Ezt a czikket leközölte a Karp. Post 1922. évf. 2. sz. is.

álnéven 1910 március óta bocsátotta közre a „Karpathen Post“ különböző évfolyamaiban, utóbb könyv alakjában elbeszélő költeményeit.[1] Lírai költeményekkel nem próbálkozott meg Schmaläune, hanem kifogyhatatlan humorral dolgozta fel a czipszereknél termett jóízű és ártatlan bohóságokat. A czipszerek mohón olvasták költeményeit és sokan anyagot is szolgáltattak Schmaläunenek, a ki azt a maga költői invencziójával megtoldotta és feldolgozta. Könyvében 39 sikerültnél sikerültebb mulatságos elbeszélő költeményt bocsátott közre. Szepesszombaton („Girnmärk“) kívül főleg *Szepesbéla* humoros elbeszélő költeményeinek szinhelye.

De kijut e szereplésből a többi szepesi városoknak még Késmárknak és Lőcsének is és falvaknak egyaránt. A „Der Jake mët der Zieg“ cz. versében egy malompataki czipszer együgyűségét örökíti meg tréfás hangon.[2] A czipszer bizalmatlan, begombolkozott természetét pompásan rajzolja meg. „Der Käibe mëtn Zannt“ cz.[3] költeményében. Egy forbergi paraszt Késmárkon ellenértékül inkább kihuzatta az egészséges fogát azért a tüzelőfáért, melyet a fogorvosnak szállított, semhogy várna addig, míg fogai közül valamelyik odvasodnék s akkor számolna el vele. A szepesi jellem gyenge oldalait nem sértő, hanem humoros és szeretetteljes hangon bonczolgatja Schmaläune verseiben és Weberen kívül talán egyik költőnk sem ismeri annyira a czipszer nép jellemét, mint épen Schmaläune. Költeményei a szepesi német nép-

---

[1] *Schmaläune's lostije Geschichten. Heiteres aus dem Zipserland in Zipser Mundart.* Kesmark. Emil Schmidt 1919 (Zipser Bücher 1. Band). Néhány költeményét leközölte az Amerikában Newarkban 1920-ban megjelent „Festschrift zum Zipser Volksfest“ cz. alkalmi röpirat.

[2] U. o. 5—10. l.

[3] U. o. 11. l.

lélek igazi tükrei. A czipszerek ósdias konzervatizmusát, élthetlenségét[1] tárgyalta nem egyszer szebbnél-szebb verseiben. Verseiben nagy hatással van ránk, hogy az eseményeket közvetlenül és a cselekvést színesen és élénken állítja szemünk elé és a kómikus helyzeteket mesésen domborítja ki, mint pl. „die Kniesner Sonnenuhr“ cz.[2] versében. Schmaläune költeményei ma már vitássá tették Lindner verseinek népszerűségét is, mert Lindner erotikus jellegű verseivel sokat vétett a czipszer nép szűzies tisztasága ellen. Schmaläune költeményei egy tiszta, nemes, puritán czipszer tájszólásos költészet nemes gyöngyei, melyek a népre is nemesítőleg hatnak.

A „Bäeler Stickl“ közül nem egyet megörökített ő igen sikerülten és kaczagtató humorral.[3] Dialektusa pompás, kifejezései népiesek, de sohasem nyersek, hanem mint népköltő is mindig művészi és deczens maradt és a szó nemesebb értelmében Lindneren és Weberen kívül a Szepesség tájszólásos műköltészetének egyik legjelesebb költője.

Részint Weber R. hatása alatt áll *Krompecher* Kornél (1843—1897.), a ki fiatalon, a legszebb férfikorban halt meg Felkán. Összesen csak öt elbeszélő költemény maradt reánk, de az a néhány költemény mind forma, mind tartalom tekintetében Lindner, (Weber és Hensch Schmaläune), tehát a legjobb czipszer költők mellett biztosított neki helyet. Páratlan humorral rajzolta meg a nép életéből merített mulatságos eseteket és a könnyedén kezelt rythmus kitünő formai készségre vall. Nem sajnálhatjuk eléggé, hogy Krompecher Kornél oly korán befejezte földi

---

[1] „Die billije Fuhr“ 49—50 l.

[2] 96—99. l.

[3] Különösen sikerültek „Die Bejlersche Faierspritz“ 25. l.; „Die Nochtwächter aus der Bejl“ 39. l.; és „Gespënnster ën der Bejl“ 54. l.

pályafutását, mert benne megvoltak mindazok a költői kvalitások, a melyek a Szepesség legkiválóbb népköltőiben fellelhetők. *„Der Häifësch ën Gänsgrobn“*[1] kitünő humorral megírt mű, míg *„Der Rude of der Jog“* ép oly plasztikus, de a részletekben már kissé nyersebb alkotás. Az előbbiben a strázsaiak együgyűségét mutatja be, a kik egy nagy zivatar után bálnát fedeztek fel a libaárokban. E hír hallatára lázban van Strázsa egész lakossága és a legválogatottabb fegyverekkel indulnak az izgalmasnak igérkező bálnavadászatra, de csakhamar nagy konsternáczió támadt, mert a bálna hirtelen eltünt. Ezt a kétségbeesést, a melyet a bálna hirtelen eltünése okozott a strázsaiaknál, igen mulatságosan írja le a költő. Végre hosszas nyomozás után megállapítják, hogy a bálnát a filefalvi czigányok vitték magukkal, elásták és szőröstül-bőröstül elfogyasztották, mert

„Der Häifësch nur a Äissel wor.“

Kéziratban maradt ránk „Der Faierlärm ën Girnmark“; „Ë Pester Mäuler ën Girnmark“ és „Die elektrische Präub oder der Fartschrift ën Matzdrof“.[2]

Érdekes egyéniség a szepesi tájszólásos költészet művészi művelői sorában *dr. Alexander Béla* (1858—1916). Tősgyökeres késmárki család gyermeke, a ki mindenkor tőle telhető módon ápolta és fejlesztette a szepesi népszokásokat[3] és profanizálásnak vette, hogy a czipszer tájszólást főleg humoros elbeszélő költeményeknél alkalmazták. Alexander bizonyí-

---

[1] *Krompecher* K. „Der Häifësch ën Gänsgrobn“ és „Der Rude of der Jog“ cz. két költeményét Kövi J. „'s Pisenstëtzchën“ Késmárkon 1912-ben megjelent gyüjteményében a 124—129 l. közölte.

[2] Az utolsó helyen említett költeményt dr. Hensch Aurél (Schmaläune) küldte el nekem közvetlenül halála előtt.

[3] „Wós der Vóter ën Súhn léhrt“. (Karpathen Post 1909, 12. sz.)

tékát adta, hogy a czipszer dialektusban komoly, sőt tragikus tárgyakat is lehet művészi versformába önteni.

Költeményeit a „Karpathen Post"-ban tette közzé s legmegrázóbb költeményei közül való „Wäisst noch wie's wor?", melyet Kövi I. is felvett gyüjteményébe[1] és „s ës Krieg", mely a „Karpathen Post"-ban jelent meg és az 1920-ban Amerikában, Newarkban megjelent „Festschrift"-ben. Az előbbi költeményében élénk lirai szinekkel ecseteli egy jegyespár boldogságát és borzasztó ellentétben elénk állítja a harcztérről megcsonkítva hazatérő rokkant vőlegénynek boldogtalanságát — az utóbbiban a háború okozta sebeket plasztikusan és meghatóan emeli ki. Hangulatteljes és megható költeménye a „Summernocht" (Karpathen Post" 1915. 33. sz.)

Kövi (Steiner) Imre késmárki születésű (1839—1917.) iglói ev. főgimn. tanár fáradhatatlan buzgalommal sok német irodalmi nyelvű költeményt szepesi dialektusba ültetett át. Átültetéseinek nagy részét „*s Pizenstëtzchen*" czímen Késmárkon 1912-ben megjelent gyűjteményében tette közzé[2]. Átültetett szepesi dialektusba Hoser H., Kühn D., Scherer F., Stoltze, Gerstner, Bormann E., Waldbach P. és másoktól, azonfelül magyar költőktől, különösen Petőfitől sok költeményt fordított le. Átültetései nem oly szerencsések, de magyarból szepesi tájszólásra fordított költeményei sikerültek és kedvesek.[3] Írt még Kövi néhány eredeti költeményt is és ezek közül élénk leírásai révén legkiválóbb „*Di Käis'nmärk'r Jong ën 48-jar Joor*".[4]

---

[1] I. m. 118—120 l.

[2] 103—118. l.

[3] „Füstbe ment terv" és „Temetésre szól az ének" igen sikerültek. Lásd ezeket u. o. 118. l.

[4]) U. o. 98—103. l.

Kövi nagy érdemet szerzett az által is, hogy öreg napjaiban kitartó szorgalommal összegyűjtötte az anyagot a szepesi tájszólás szótárához, melyet dr. *Gréb Gyula* dolgozott fel újabban az összehasonlító nyelvtudomány legújabb eredményei alapján.[1]

A legújabb és legfiatalabb czipszer generáczióhoz tartozó népies költő *Lám* Frigyes (szül. 1881 május 13. Késmárkon), a ki mint úgyszólván valamennyien a népies szepesi költők között a késmárki ev. liczeumban végezte középisk. tanulmányait és jelenleg győri leánygimnáziumi tanár. Irodalmi működésre sarkalta őt Bruckner Károly késmárki liczeumi igazgató, a kit, mint egykori tanárát, nagyon megszeretett. Utóbb[2] (1915) Rosegger biztatta őt költői működésének folytatására, miután hosszabb levélváltás után az vele személyesen megismerkedett és elolvasta tájszólásos verseit is, melyek az ősz költőnél nagy tetszésre és elismerésre találtak.

Lám nagyon termékeny író,[3] a ki nemcsak tájszólásban, hanem irodalmi nyelven is műveli a költészetet és azonfelül még mint műfordító is sikert

---

[1] A szepesi német tájszólás nagy szótárának kiadása a nagy nyomdaköltségek miatt egyre késik. Újabban az Amerikában lakó czipszerek között vél a fáradhatatlan tudós szerző — hozzám intézett sorai szerint — anyagi támogatást szerezni, hogy az úttörő munka végre megjelenhessen.

[2] Hozzám írt levelében ezt írja: „Ha irogatok, annak a bűne kedves jó Károly bátyánk lelkén szárad. Ezt versben („Die schönste Musik“ a Popperwasser gyűjteményben) is megírtam.

[3] Mintegy 800 költeménye van eddig és ebből megjelent a negyedrésze. (A „*Zipser Treue*“ czímén megjelent 1921. évben Budapesten 44 költeménye, de ebből csak öt a szepesi tájszólásban írt vers. A „Poppervasser“ cz. Schmidt E.-nél Késmárkon megjelenendő gyűjteményében 50 darab félnémetnyelvű verse szerepel. Írt Lám dialektusban még 20 prózai elbeszélést (az egyik megjelent Kövi i. m. 13—16. l.). Irodalmi

aratott.[1] Tájszólásban csak azért is, hogy meg ne szakadjon az a folyamat, melyet Lindner, Weber, Götz, Kövi, Hensch és Alexander olyan szépen képviseltek. „Azért irok, hogy az új generáczió kedvet kapjon, hogy hézag ne legyen a folytonosságban.[2]

Lám Frigyes kíváló költői tehetség, de tájszólásos költeményeiben némelykor a kelleténél erőteljesebb, sőt néha talán már rusztikus is („Der Potok“).[3] A hamisítatlan czipszer humor nála is feltalálható és erről tesz tanúságot „Der Turmmächter und sain Sischen“ cz. elbeszélése, a mely egy eredeti tréfás Bejlerstëckel és Rosegger tetszését is megnyerte. Humorát ragyogtatja „E Bejlerstëckel“ és „Der Schnej“ cz. mulatságos költeményeiben, melyeket kéziratban olvashattam és legközelebb napvilágot látnak a „Karpathen Post“-ban. Szülőföldjéhez ő is erősen ragaszkodik és megható versekben örökíti meg Szepesség és Késmárk után való vágyakozását. A honvágyat („Der Zïpser ën der Fremd“)[4] eleven színekkel ecseteli és megható kedvességgel akarja visszavarázsolni gyermekkori boldogságát, mikor így énekel:

---

nyelven megjelentek költeményei a „Karpathen Post“ és „Zipser Bote“-n kívül főleg németországi a karlsruhei „Badenia“, a breslaui „Nord u. Süd“) szépirodalmi lapokban és osztrák folyóiratokban („Moderne Welt“; „Heimat“. „Wiener Illustrierte Zeitung“ stb.).

[1] Mintegy 250—260 műfordítása van. Arany J. balladáiból közölt néhányat a „Süd és West“. Nagyon helyesen mondja hozzám irt levelében „*Sponer* Andor emlékének nem szabad kivesznie, az ő működését is akarom folytatni.“

[2] Lásd hozzám intézett levelében.

[3] „Zipser Treue“ cz. verskötetének 34—35. l. Kiadta a Szepesi Szövetség 1921 Budapesten.

[4] U. o. 30. l. Szepesi német tájszólásban írt jeles költeményeit a Budapesti Szepesi Egyesület óhajtja legközelebb könyvalakban kiadni.

„Und wär ich äuch e ormer Beetler,
Zieht's fart zur Stoodt mich dach zurëck...
Schlossberg, mët deine Pamschen, Veilchen
Machst jong mich wieder far e Weilchen,
Brëngst mer ëns Herz mein Kënderglëck.“[1]

A szepesi bányavidék dialektusában — *Gründlermundart*[2] — a hová Gömörmegyének (Dobsina)[3] és Abauj-Tornamegyének (Meczenzéf,[4] Stoósz és környéke) néhány községe is tartozik, legkiválóbb népies költői *Gallus* Péter, meczenzéfi születésű, jelenleg nógrádmegyei kath. pap; *Ratzenberger* Ferencz szepesbélai evang. lelkész és *Klein* Samu volt dobsinai polgáriskolai igazgató. Mind a három versein jóízű humor ömlik el.

Gallus Péter (De Metzensaifna Kiëch),[5] és *Klein* Samu (As Richtersetzen en der Topscha)[6] humoros, elbeszélő költeményeket és utóbbi még sok lirai verset, különösen dalt is írt.

Ratzenberger Ferencz kisebb költeményeit főleg a Lőcsén megjelent „Zipser Bote“ czímű hetilapban tette közzé és újabban könyvalakban is óhajtja őket közreadni. Néhány jelesebb versét *Kövi* Imre is közölte „'s Pirenstëtzchen“ czímű gyüjteményében.[7]

---

[1] „Owwen Schlossberg“ cz. versének utolsó strófája. (U. o. 32—33. l.). Az 1920-ban Amerikában Newarkban megjelent „Festschrift“ közölte Lám Fr. „*Bei'n Grullnbränden*“ cz. hangulatos versét.

[2] E tájszólás tudományos ismertetését lásd *Mohr* Győző: „A gölniczbányai nyelvjárás hangtani sajátságai“. Kolozsvár, 1902. és *Lersch* Ernő: „A gründler nyelvjárás alaktani sajátságai“. Kolozsvár, 1904.

[3] *Mráz* Gusztáv: „A dobsinai német nyelvjárás“. Budapest, 1909.

[4] Dr. *Gedeon* A.: „Az alsó-meczenzéfi német nyelvjárás hangtana“. Budapest, 1905.

[5] *Kövi* I. i. m. 156—159. l.

[6] U. o. 137—142. l.

[7] „De Kalichgruub“., „Pein Bein“; „Es Geschpenst“; „De Bespu“ czíműeket 147—147. l.

Néhány ügyes Gründlerdialektusba való átültetést, illetőleg fordítást végzett még *Kliegl* Tivadar néhai szomolnoki városi tisztviselő.[1]

A népies drámairodalom a népies költészet egyéb ágainál jóval szegényebb. Gründlerdialektusban írt *Fest* Emilia Szomolnokon *„Die Kolibe hëndan Roten Park“*[2] cz. kedves életképet és Garschtvogeldialektusban legújabban *Ehlersné szül. Faix Margit* Nagyszalókról *„Der hëbsche Knaicht“*[3] című hangulatos életképével ügyes népköltőnek mutatkozott be.

---

[1] Kövi kettőt közölt tőle „Pein Sautanz“ és „Onsre Schmelenz“ czímüeket 146—147. l.

[2] „Die Hütte hinter dem Rotenpark“. Kövi közli egész terjedelemben. 148—156. l.

[3] Ezt a darabot nagyszalóki dilettánsok 1921. augusztus havában Késmárkon tartott „Volksbildnerkurs“ alkalmával nagy sikerrel és hatással be is mutatták és a Volksbildnerkurs külföldi hallgatói nagy tetszéssel fogadták azt. — A czipszer tájszólásos műköltészetről *rövid* és *nagyon hiányos* ismertetést nyujtott újabban *Ella Triebnigg „Deutsches Schriftum in der Zips“* czímű. („Der Panther“ czímű folyóirat IV. évf. 619—621, 1916., Leipzig) czikkében.

3. A szepesi tótok.

A tót nép lakóhelye. Az 1910. évi népszámlálás tévedései. A szepesi tótság csökkenésének magyarázata. A tót a városokban mindegyre jobban tért foglal. Kisvármegye eltótosodása. A tótság legerősebb fészke a szepesváraljai, iglói és lőcsei járások. A szepesi tót nem tiszta szláv faj. Szellemi képessége. Nyelvtehetsége. Vallásossága. Általános jellemzése. A szepesi tót dialektusa, vallása, főfoglalkozása, ruházata, lakása, étkezése. Egyházi és családi ünnepek (leánykérés, eljegyzés, tolvajéjszaka, keresztelés). Babona. Népköltészet.

Szepesmegye lakosságának legnagyobb kontingense a *tót nép,*[1] mely különösen a Hernád folyó völgyében lakik tömegesebben. A statisztikai kimutatás szerint (1910-iki népszámlálás) 97.077 tót élne e vármegyében, tehát az összes lakosságnak 56·2%-a. E szám azonban mindenesetre nagyon túlzott és azon jóhiszemű vagy szándékos tévedésen alapul, hogy mintegy 24.000 gorált (lengyel) tótnak írtak be a népszámlálási íveken. Bár a határt a két szláv nép között szabatosan megvonni némelyik faluban ma már lehetetlen, hozzávetőleges számítással úgy körülbelül 73.000-re tehetjük a szepesmegyei tótok számát, a mi a megye összlakossága 43%-ának felel meg. Az a néhány százaléknyi csökkenés, mely a legútóbbi

[1] Az egyes falvakban szerzett saját adataimon kívül lásd még dr. *Pechány* Adolf: „A magyarországi tótok.“ (Nemzetiségi Ism. Könyvtár III. k.) Budapest, 1913.; továbbá dr. *Pechány* A.: „A felvidéki tót népről.“ (Földrajzi Közl. 1900. V—VI. f.) és végül *Steier* Lajos: „A tót kérdés.“ Liptószentmiklós, 1913.

évtized folyamán a szepességi tótoknál mutatkozik, a nagymérvű kivándorlásban leli magyarázatát, mert egyébként a tótság eléggé szapora s beolvasztó képessége jelentékeny, a mit az bizonyít legjobban, hogy számos régi német község eltótosodott, de egyetlen tót község nem lett németté vagy anyanyelvében magyarrá, azonfelül a városokban is mindegyre jobban tért foglal. Iglón pl. ma több mint 5000 tót él s Lőcsén is a lakosság kisebbik fele tót. Azoknak a községeknek a száma, melyeknek más nemzetiségű lakosságát az idők folyamán teljesen magukba olvasztották, igen jelentékeny s hódításaik a magyar, német, ruthén és gorál területen egyaránt érzékeny vesztességeket okoztak. Így a hajdani Kisvármegye[1] (Lándzsásötfalu, Bethlenfalva, Ábrahám-, Csontfalva stb.) azelőtt főleg magyar lakossága már-már elfeledte anyanyelvét s elvegyült a tótság között; így Csütörtökhely, Odorin, Ágostháza, Svábfalva német lakosai ma tótok s Káposztafalva, Márkusfalva, Illésfalva, Szepessümeg — mely útóbbiak lakossága úgyszólván Iglóból él — e főleg magyar város közvetlen közelében, nem hogy magyarosodnék, de nem hallani bennük mást, mint tót szót. A járások közül abszolut többségben vannak a tótok a szepesszombati, iglói, szepesváraljai és lőcsei járásokban, míg a többiekben a hivatalosan kimutatott tót többség már inkább a gorálok javára irandó. A tiszta tótság legerősebb fészke a szepesváraljai, iglói és lőcsei járásokban van, hol a kisebb városok kivételével alig lakik számbavehető magyar és német elem.

A szepesi tót nem tekinthető ma már tiszta fajnak, épen a nagymérvű és sokoldalú keveredés miatt s faji tulajdonságai részben elmosódtak. Min-

---

[1] *Hradszky* I. „A Szepesi Tíz lándsások széke“ vagy a „Kisvármegye“. Lőcse 1895. (Szepesm. Tört. Társ. Millenn. kiadv. III. k.)

denesetre a magas, ösztövér termet, szőkés haj, kék vagy világosszürke szem jellemző a tótra. A sovány életmód, nélkülözések és nehéz munka közepette a magas termet gyakran összegörnyed; a nők fejletlenek maradnak s arczvonásaik hamar elvesztik fiatalos üdeségüket; rendesen már 30 éves korukban ránczos arczu, kész vénasszonyok. A tót férfi erős vonású, teljesen borotvált, haját azonban megnöveszti s rendesen jól megzsírozza. — *Szellemi képesség* tekintetében a tót általában nem áll magas fokon s ritkán kerül ki közülük igazi tehetség. Az értelmet azonban sokszor szorgalommal pótolják s az iskolában, sőt még a középiskola alsó osztályaiban is a tót tanulók elég jól boldogulnak. Nyelvtehetsége e fajnak nyilvánvaló; pld. Amerikába kerülvén rövidesen megtanul angolul, szolgálatban pedig a városban magyarul és németül egyaránt beszél, sőt akárhány tót gyermek bírja mind a három nyelvet. Maguk között azonban kizárólag tótul beszélnek a felnőttek és gyermekek egyaránt, ha akár milyen jól tudnak is magyarul. A tótság általában alacsony műveltségi fokon áll; sok közte az analfabeta s az alkoholizmus s a babonák uralkodnak rajta. Nagyon vallásos és papjainak nagy befolyása van rá; gyónásra, búcsúra búzgón jár, szent képeket gyakran vásárol, de vallásossága sokszor vakbúzgósággá fajul. Vallásosságára mutat az is, hogy a tót paraszt, ha több fia van, egyet bármilyen nagy áldozatok árán pappá nevel, akár van erre tehetsége s hajlama, akár nincs. A tót kevés igényű, munkás, nem finnyás, alázatos, de ha ivott, rakonczátlan és durva. A tisztasságra nem sokat ad, de a czifra ruhát, díszt szereti, bár izlése fejletlen. A nők ügyesek és mint cselédek könnyen elsajátítanak minden házi- vagy kézimunkát, de viszont nagyon alattomosak és megbízhatatlanok. Nagy hibája a tótságnak az, hogy erkölcsei kissé lazák; a tör-

vénytelen születések, vadházasságok stb. náluk oly gyakoriak, hogy azokon szinte meg sem botránkoznak.

Nyelvük a lengyel befolyás következtében módosult dialektusa a tótnak, mely lágyabb hangzású a sárosi vagy liptóiaknál.[1]

Vallás tekintetében túlnyomó többségük róm. kath. és csak igen kevés köztük az ág. evangélikus.

A szepesi tótok *főfoglalkozása* az őstermelés, állattenyésztés. Gazdasági termékeiket részben életfenntartásukra fordítják, de pld. a vajat, tojást, baromfit nem maguk fogyasztják el, hanem a városokban értékesítik vagy pedig a fürdőhelyeken adják el igen magas árakon. Burgonya, káposzta, zab a legfőbb terményeik. Foglalkoznak még a tótok fafuvarozással, favágással és gyári munkás is akad köztük, bár kevesebb; Amerikában legtöbben bányákban keresnek alkalmazást. A hegyek között juhokat legeltetnek a tót pásztorok, egyes szegény vidékekről pedig aratómunkásokként szoktak lejárni a Nagy Alföldre a férfiak. Télen, ha más munka nem akad otthon, fafaragással töltik idejüket s kanalak, fababák, játékszerek stb. készítésében ügyesek. A kosárfonás is egyik téli foglalkozásuk. Az asszonyok feldolgozzák a termelt kendert durva házi vászonná s gyapjúból itt-ott halinaposztót szőnek és a hímzéshez is értenek, de ma már a városokon vett olcsó gyári szövetnek, csipkének stb. nagyobb kelendősége van, mint az otthon készültnek. *A férfiak szürke nagy barna daróczból való* kabátot *(kobát, hunye)* s mellényt viselnek, gyakran azonban e *ruhadarabok* is, épp úgy mint a nadrág *(holosne, nokavice)* fehér

---

[1] Dr. *Pechány* A.: „A magyarországi tótok". Budapest, 1913. (Nemzetiségi Ismertető Könyvt. III. k. 41. l.) és lásd tőle még „A felvidéki tót népről" (Földr. Közl. 1900. V—VI. évf.) és dr. *Divéky* Adorján: „A magyarországi lengyel kérdés nemzeti szempontból". („A Cél" 1914. évi V. évf. Budapest, 1914. 4. l.)

halinából valók. A rövid bekecs (*brusliak*) felsőbb kabát gyanánt szolgál és többnyire dísz nélküli, de pld. *Védfalún* színes zsinórzás díszíti, *Felsőszépfalún* piros bőrczifraságok ékesítik, másutt piros kézihimzés. A kabát nyaka körül is varrnak, pld. *Kristályfalván* két újjnyi zöld zsinórt. Télen szűrt vagy ködmönt (*kozsuch*) hordanak vagy bárányborr bundát. A szűr, mely rendesen szintén halinaposztó vagy egyszerűen piros zsinórral szegett (*Határhely*), vagy piros és zöld kivarrással ékes mellén és újján (*Hernádtapolcza* stb.). A bundát rendesen bőrdíszítéssel látják el. *Szepeskörtvélyesen*, *Mindszenten* és a szomszédos falvakban szűrön és bundán piros és zöld zsinórzás, kivarrás ékeskedik szív, tulipán vagy egyéb alakban s az ingújjakat is tarka himzéssel díszítik az ügyes női kezek. Egyes városok közelében levő falvakban már a darócz és fehér halina helyett zöld, fekete, barna posztóval készül a férfiak ruházata (*Pálmafalva* stb.) s a rövid és hosszú télikabát is előfordul. *Lándzsásötfalún* és környékén, hihetőleg a régi magyar lakosság viseletének hatása folytán, ünnepen ma is *magyaros szabású kék attilát* viselnek, a szűrön pedig csinos fekete posztón felrakott díszítés, a köznapi viselet azonban itt is fehér házi halinaposztó kék mellénnyel. A tótnak derekáról szinte elmaradhatatlan a széles rézgombos, pitykés bőrőv (*opasnik*), melyben pipáját, dohányát, kését tartja. A nemzeti lábbeli a bocskor és a halinabotos azonban lassanként átengedi helyét, kivált télen a csizmának. Fején széles nemezkalapot visel (*klobuk*), melynek karimája köröskörül annyira felhajtott, hogy a tetőből mitsem látni. A kalap rendesen zsírral itatott, hogy vízmentes legyen.

Az *asszonyok* egyes falvakban, különösen ott, a hol már Amerikából visszatért lakosok is vannak és a városok közelében, elhagyták a népviseletet és

divatos anyagú, szabású ruhában járnak. Másutt igen egyszerűen öltözködnek, minden dísz nélkül (*Védfalú, Márkusfalva, Haraszti*), a leányok élénkebb színű, az asszonyok és idősebbek házi szőttes szürke vagy kék ruhában. A szoknya (*kidla*), ingváll (*oplecsko*), mellény (*leiblik*), kabát (*visitka*) és ködmen a női ruházat főbb részei. A mellénykét sok helyütt selyemből, bársonyból varrják s a ruházat egyébként is fényűző: tömérdek ritkító színű szalag, csipke, sujtás díszíti a szoknya alját, a köténYt, az ingújját. *Szepesvéghelyen* különösen a világos színek és finom szövetek, selyem, batiszt gyakoriak. *Tarczafőn* ünnepi öltözet gyanánt világoskék vagy zöld, sűrűn ránczolt posztószoknyát és piros vagy zöld mellényt viselnek, arany-, ezüstpaszománttal. Általában szeretik a tót nők a virágos, rikító szöveteket, a sok himzést az ingvállon, a nyaknál. mellen és ujjakon; a minél több tarka-barka virágos szalagot hajban és derékon. *Fülefalván* és vidékén a leányok szines szalagokból font pártával is díszítik fejüket. *Poprádfalván* egyszerűbb, de csinos a viselet: sárga virágos, kék festő a hétköznapi viselet, a vasárnapi pedig fehér vászon virágos mellénnyel. Szeretik a színes üveggyöngyöt a nyakban és a rézgyűrűt sok helyen annyira kedvelik, hogy pld. *Tarczafőn* 8—10 hamisköves gyűrűt is huz egy-egy leány az ujjára. Felöltő gyanánt bekecset vagy rövid bundát hordanak, melynek két alsó sarkát kifordítva, hátul összekapcsolják.

A bekecsen, pld. *Illésfalván* magyaros izlésű dísz, tulipán és egyéb virág van piros bőrből. Az asszonyok ruházata általában egyszerűbb, szerényebb, mint a leányoké; hiszen a tót leány, mikor férjhez megy, búcsút mond fiatal vidámságának, mert ezentúl csak nehéz munka és gond várnak reá, melyek között hamarosan elvirágzik.

A tótok *lakása* különböző, a vagyoni viszonyok szerint. A legszegényebb tót paraszt háza a téglaalapú telek egyik hosszabb oldalán egy vonalban épül; bejárata a pitvarra nyílik, mely gyakran egyszersmind konyha is. Innen az utcza felé a háromablakos szobába vezet egy ajtó, ezzel szemben nyílik a kamra ajtaja. A kamrához hozzáépítik az istállót s ahhoz az ólokat, úgy, hogy az egész épület egyetlen tető alatt van. A csűr az udvar hátsó részén, vagy egészen kívül nyer elhelyezést. A házak anyaga faluhelyen leginkább fa, a tető zsupszalma vagy fazsindely, míg a nagyközségekben és városokban kőből és fából épülnek a falak. A jobbmódú tót gazda már elkülöníti az istállót és ólakat a lakóháztól és külön fedél alá helyezi. A házak belsejében nem nagy a tisztaság és télen néhol a kotlós tyúk, kis malacz, sőt a borjú is a szobában talál menedéket a hideg elől. Szellőztetni nem igen szoktak, inkább betapasztják az ablakokat s kitömik a kettős ablak közét mohával, hogy ki ne menjen a drága meleg. A butorzat igen primitív, szegényes. A meszelt, vagy rikító színűre festett szobának legfőbb díszei a szent képek s az élénkszínű papirosból készült csináltvirág, csokor, képkeret, a melyeket a tótok nagyon kedvelnek s kisebb-nagyobb csuprok, tányérok.

Az *étkezésben* igen kevés a változatosság: kenyér, tej, krumpli és káposzta a tótok főételei, italuk meg a pálinka, melyet igen szeretnek s sokszor mértéktelenül élveznek nemcsak a férfiak, hanem a nők és gyermekek is; gyakran még a polyás gyermeknek is adnak pálinkával mártott kenyeret, hogy jobban aludjék. Legszegényesebben élnek talán *Pilhón*, hol burgonya és zabkenyér a főétel és bab már csak ünnepen jut az asztalra, ép úgy *Hadus*- és *Bethlenfalván* is. Viszont *Káposztafalva, Savnik* lakói s Bethlenfalván is a jóbbmódúak aránylag jól élnek

és hús, tojásos étel, szalonna gyakrabban kerül. Általában reggelire főtt ételt esznek a tótok; vagy „*papcun*“-t (krumplileves befőzött reszelt tésztával), vagy „*kulyasa*“-t, mely híg lisztpép; vagy mint pl. *Hernádtapolczán* mindig felvert galúskát túróval vagy káposztával, vagy krumplisgalúskát. *Dénesfalván* savanyú krumpli a reggeli. Némely faluban szalonnát esznek reggelire kenyérrel és pálinkával, másutt krumplit tejjel vagy savanyú káposztalével. Az ebéd a galúska sokféle fajának (ilyen a fentieken kívül a „*gomboda*“, „*dzsatki*“, amely nyers reszelt krumpliból és lisztből kevert, vízben kifőtt galúska töpörtyűvel), káposztának és krumplinak egyhangú variácziója, de rendesen csupán egy fogásból áll. A vacsora krumpli szárazon vagy savanyú tejjel vagy káposztamaradék. Hús ritkán kerül a tótok asztalára; vasárnaponként füstölt, besózott júhhúst főznek árpadarával levesnek, vagy disznóhúst káposztával. Ünnepi tészta a „*pirochi*“ (krumplis derelye), a tejben főtt kása, a kalács. Ilyenkor reggeli is kávé vagy szalonna, vagy kukoriczakása tejjel. Igazán bámulatos, hogy ily nyomorúságos élelem mellett a tótok oly nehéz testi munkát bírnak végezni és sokan közülük sohasem voltak betegek és magas kort érnek. (Jellemző, hogy a tótok főtáplálékukat: a burgonyát oly nagy becsben tartják, hogy beczéző, hizelgő szó náluk a „*krumplicsku*“).

A tótok egyhangú, folytonos munkában eltelő napjai közé csak az *egyházi és családi ünnepek* visznek változatosságot. Az egyházi ünnepeken kiveszi a tót a részét az ájtatosságból, de az ünnepi kalácsból és egyéb jóból is. A legfőbb családi ünnep: a *lakodalom,* meg épen nagy lakmározással, vígsággal jár és előbbi időkben mindig három napig tartott, mint még ma is *Köperényben.* Megelőzi ezt a *leánykérés* és *eljegyzés.* Rendesen csütörtök este elmegy a kérő násznagyával a kiszemelt leány házához s ha

megegyeznek, szombatra kitűzik az eljegyzést. Ekkor már ünnepélyes beszédeket intéznek a szülőkhez a kérő és kiadó násznagy, melyben sűrűn hivatkoznak a Szentírásra. Hangsúlyozzák, hogy Isten nem Ádám lábából teremtette Évát, nehogy az a férfinak szolgája legyen, sem a fejéből, hogy uralkodjék felette, hanem az oldalából, hogy mint társ mellette éljen. Tóbiás históriáját (voltaképen Eliezer és Izsák házasságának történetét) is felelevenítik e mondokák. Egyes tréfás szokások, mint pl. az, hogy szalmamennyasszonyt mutatnak be az igazi helyett stb. is divatoznak ilyenkor s lakoma, táncz következik.

Az esküvő napját megelőző éjjel a vőlegény *(Szepesmindszenten)* bebocsáttatást kér apósa házába, ki jóindulata jeléül kenyeret és sót nyujt ki neki. A lakodalom rendesen hétfőn kezdődik; a násznagyok, vőfélyek sok biblikus mondóka között elbúcsuztatják a menyasszonyt és vőlegényt a szülői háztól. Az esküvő megtörténte után délutánig korcsmában mulat a násznép, akkor kezdődik a menyaszony szülőinél a nászlakoma, miközben a vőfélyek szegényes humorú köszöntőket mondanak. Éjfélben teszik a menyasszony fejére a főkötőt. A keddre virradó éj az ú. n. *tolvajéjszaka* (*Iglóvaspatakon)*, mikor a faluban ellopják a kacsákat, csirkéket stb. és másnap köteles őket ki-ki pénzen visszaváltani. Ugyancsak fizettség: 8—10 fillér fejében, kedden az asszonyok faborotvával megberetválják a férfiakat, a kik viszont megpatkolják őket. (*Baldócz, Szepesszentpál*).

A *keresztelés* is ünnepélyesen megy végbe. Eredeti régi szokás maradt fenn *Csütörtökhelyen*, hol az asszonyok nem ágyban, hanem két szék közé ülve szülnek. A gyermekágyas asszony ágya elé a tót falvakban nagy lepedőt függesztenek s ilyen házba férfinak belépni tilos. A keresztelő rendesen vasárnap van istentisztelet után. A keresztanya ezzel a mon-

dással hozza haza a gyermeket: Pogányt víttünk el és keresztényt hoztunk vissza. Azután leteszi a gyermeket a földre, mondván: a ki közülünk legjobban szereti a gyermeket, az vegye fel! mire az apa felveszi és ezzel elismeri magáénak. A keresztelőt is lakmározás (pálinka, kalács) fejezi be és a gyermekágyasnak bőségesen küldöznek ételfélét a rokonok, szomszédok.

Ha a család valamely tagja megbetegszik, a tótok csak végső esetben fordulnak orvoshoz, hanem előbb ráimádkozással és mindenféle kuruzslószerekkel próbálnak rajta segíteni. Ha meghal a beteg, ha férfi, kalapját melléje teszik a koporsóba (*Batizfalva*), a nők pedig elsíratják, vagy is éneklő sírással elmondják, a mi jót tudnak róla. Halotti tórok ma már nincsenek szokásban.[1]

Különösebb szép *szokásai* a tótságnak alig vannak. Itt-ott pünkösdkor a legények zeneszó mellet májusfát ültetnek, a mi gyakran vallomásszámba megy. A házakat ilyenkor virágos galyakkal feldíszítik. Karácsony estén a pásztorok kürtölnek a faluban s beszólnak minden gazdához, hol jó kívánságaikért kijár nekik a kalács, vagy egy kevés pénz. Eredeti népszokást találunk *Keresztfalván* (Késmárk közelében), a hol *virágvasárnapon* hajnalban nagy ünnepélyességgel *vizbe fullasztják a halált* (*Šmerdka zatopič*). A leányok farúdra szalmát, kóczot és rongyot kötve, bábot formálnak és a báb fejére vászondarabot erősítenek, a melyre faszénnel szemet, orrot, szájat rajzolnak. A bábra női ruhadarabokat adnak, a kezekre a tót izlésnek megfelelően rikító színű szalagokat kötnek s az ily módon feldíszített bábbal háromszor a templom körül vonulnak, majd a főutczán végig a

---

[1] Lásd u. o. 103—120. l. és Földrajz. Közl. 1900. évf. i. czikkét.

Poprádmalomhoz indulnak, a hol a halált vagy inkább *telet* ábrázoló bábot levetkőztetik és azután nagy örömmel a Poprádba dobják.[1]

A tót nép *babonasága* főként abban nyilatkozik meg, hogy kuruzslásban, megigézésben hisz. Ha valaki hirtelen megbetegszik, parazsat tesznek a vízbe és e vízzel megmosdatják, mert valaki megrontotta. Este nem adnak el tejet, mert elapad a tehén teje. Minden egyes faluban egész sereg néphit, babona él, melyeknek részletezése azonban hosszú volna.

A *népköltészet*[2] termékei melancholikus, érzelmes dalok, melyeknek tárgya a szerelem, a pásztorélet vagy a természet szépségeinek, leginkább a Tátrának dicsőítése. A dalok rendesen refrainnal bírnak, három strofából állanak és melódiájuk egyszerű Tánczdalaik nincsenek, minthogy külön nemzeti tánczuk sincs. Népmesét azonban sokat tudnak, melyek tele vannak színes, eredeti hasonlatokkal s a tót nép gondolkozásmódját, lelkivilágát visszatükrözik.

---

[1] Lásd Greisiger i. czikkét, a ki a körmenet alkalmával énekelt verset is közölte. (U. u. 87. l.)

[2] Tót népmondákat adott ki *Rimavsky* I. „Slovenské povesti“ czímen Lőcsén, 1845. Lásd még Pechányi művében „Népdal és népmese“ cz. fejezetet, 69—87. l.

4. A szepesi gorálok.

A gorálok Szepes vármegye északi részének őslakói. A gorálok túlnyomó részben a szepesófalvi járásban laknak. A gorálok lengyel nyelve módosult. A gorálkérdés jelentősége. A Swiat Slowianski izgatásai. A tátravidéki lengyelek köre. A „Gazeta Podhalanska“ cz. lap működése. A gorálság hivatása magyar nemzeti szempontból. Antropologiai tulajdonságok. A gorálok szellemi képessége; vallásossága. Foglalkozás. A gorálság építkezési modorának sajátságai. A zarembki lényege. Életmód. Családi ünnepek (kézfogó, lakodalom, keresztelő, gyász). Babona.

Szepes vármegye északi részén, a Magurában és a Dunajecz völgyében, meglehetősen élesen határolt területen egy külön népfaj él, melyről újabb időkben alig vettek hivatalosan tudomást: ez a *gorál* vagyis *hegyi falvakban lakó lengyelség*.[1] Régi föld-

---

[1] A helyszinen összegyűjtött néprajzi anyagomon kívül forrásul szolgált: *Marmula* I.: „Árvam. lengyel ajkú lakosainak néprajzi leírása“ (Etnographia 1900. XI. évf.); *Steier* Lajos: „Egy új nemzetiségi kérdés“ (Magyar Figyelő 1913. II. évf. 255—270. l.); *Fabinyi* Lily: „Adatok a lengyel-magyar kérdéshez“. (Magy. Figy. 1914. IV. évf. 354—374. l.); dr. *Divéky* Adorján: „A magyarországi lengyel kérdés nemzeti szempontból“. (Különlenyomat „A Cél“ 1914. évi V. évf. 2. számából. Budapest, 1914.) A magyarországi gorálkérdéssel foglalkozó lengyel műveket lásd Steier L. említett értekezésében. A legnevezetesebbek *M. Gumplovicz*: „Polacy na Wegrzech“ (Lud. VI.); *Eljasz—Radzikowski dr.*: „Z folkorystyki slowackiej„. (Lud. V.); *W. Unger*: „Polacy na Wegrzech“. (Przegl, emigr. Lwow 1893.); *R. Zawilinski*: „Przyczynek do etnografii gorali polskich na Wegrzech“. (Zbior wiadom. 1893. és Materyaly antr. 1896.) és *Kolodziejczyk E*: „Ludnosc polska na Górnych Wangrzech“. Krakow 1910.

rajzi s néprajzi írók említést tesznek hazánk északi vármegyéiben lakó lengyelekről (Korabinszky,[1] Bél M.,[2] Csaplovics[3] stb.) s egészen 1880-ig a statisztikai kimutatások rendesen beszámoltak róluk, attól kezdve azonban következetesen a tótokhoz számították őket, noha nyelvi, faji sajátságaik s eredetük azoktól merőben eltérő.

A gorálok nemcsak Szepességen laknak, hanem talán még tömegesebben Árvában, kisebb számban pedig Sárosban és Liptóban is. Szepes vármegye északi részének ők a *legrégibb lakosai*. Egy részüket itt találták a honfoglaló magyarok, másrészük pedig később telepedett le itt, mint soltész, erdőirtó.[4] Ma mintegy 47 községben élnek a gorálok Szepes vármegyében és pedig a késmárki községben 8 községet, az ólublóiban 10, a szepesófalviban pedig 29 községet vehetünk tisztán, vagy túlnyomó részben lengyel lakosságúnak, úgy annyira, hogy a szepesófalvi járás kevés kivétellel lengyelnek mondható, de van tiszta falú a kesmárki járásban is (pld. Zár). Kétségkívül a 360 éves lengyel uralom is kedvezett nyelvi és faji fennmaradásuknak, de még inkább megóvta őket a szomszédos szláv népbe, a tótba való beolvadástól századokon át az, hogy a szepesi szász nép mintegy ék gyanánt elszigetelte őket a tótok lakta vidékektől. Azonban a német elem folytonos háttérbe szorulásával ma már a tótokkal való érint-

---

[1] *Korabinsky I. M.*: „Geog. Hist. u. Produkten Lexikon von Ungarn". Pressburg, 1786.

[2] *Bel M.*: „Compendium Hungariae Geographicum. Posonii". 1753. 20. l.

[3] *Csaplovics*: „Gemälde von Ungern" 1829. Pasth. 205. l.

[4] Stanislaw *Zachorowski*: „Wegierskie i polskie osadnictwo Spizu do potowy XIV. wiekn". (A Szepesség magyar és lengyel telepítései a XIV. évszáz közepéig). Krakow, 1909. Részletesen ismertette Divéky Adorján a „Közl. Szepesvármegye múltjából" cz. folyóirat II. évf. 58—61. l. Lőcse, 1910.

kezés intenzivebb és a gorálok *régebben tiszta lengyel nyelve is módosult.* Viszont a szepesi tót nyelv is, épen a gorálok hatása alatt különbözik mind a liptói, mind a sárosi tóttól; lágyabb amazokénál és a lengyel orrhangok megvannak benne.[1]

A szepesmegyei gorálok száma 27.000-re tehető, a mely szám nagyrészét a 97.000 tót anyanyelvűnek feltüntetett lakosságból kell leszámítani, hozzáveendő azonkívül az „egyéb anyanyelvű"-nek beírt lakosoknak legalább fele. A statisztika adatai ilyenformán Szepesmegye néprajzáról hamis képet nyújtanak, de ez a tény csak részben tulajdonítható szánt-szándékos ferdítésnek a tótság javára, mert a gorálok nagy százaléka már maga is tótnak vallja magát, annyira elvesztette már nemzeti öntudatát s olyan eredményesen működnek közöttük a pánszláv törekvések. A gorálok templomban, iskolában, községi közigazgatásban egyaránt a tót nyelvet hallják és használják és sikerült sokakkal elfeledtetni ős lengyel nyelvüket, mint a lengyelnek egy helytelen tájszólását. Csak a legutóbbi években indult meg nálunk egy mozgalom (1910. jun. 19. és dec. 21. „Budapesti Hirlap" Divéky Adorján, „M. Figyelő" Steier L. és Fabinyi Lily „Alkotmány" 1912. jan. 18.), melynek czélja, hogy a magyarországi lengyel népet felrázzák öntudatlanságából és elismertessék, mint nemzetiséget. E mozgalom helyes irányba akarja terelni a *gorálkérdést,* melyet egyes pánszláv irányú sajtóorganumok gyűlölködés forrásává akartak tenni a hagyományos barátságban élő magyar és lengyel nemzet között. Így a Krakkóban megjelenő „Swiat Slowianski", mint cseh és tót érzelmű lap, a gorálokat ép úgy, mint a tótokat elnyomott, a magyarok erőszakoskodásainak kiszolgáltatott rabszolga népet igyekezett feltüntetni

---

[1] Steier i. m. 259—260. l.

és czélja az, hogy egyfelől a lengyel-magyar barátságot megbontsa, másfelől ilyen irányú iratokkal elárasztván a goráltestvéreket, azokat a magyar haza ellenségeivé tegye.[1] A gorálok ugyanis ellentétben a tótokkal, a múltban hű fiai voltak a magyar államnak és nagyszláv ábrándok köztük nem találtak talajra. Veszedelmes működését ellensúlyozandó, lelkes és elfogulatlan lengyel és magyar férfiak megalakították a Tátravidéki lengyelek körének magyar-lengyel osztályát, mely, élén *Bednarski I. Novitarg* képviselőjével, azon van, hogy békés úton a magyar állam érdekeinek tiszteletben tartása mellett szerezzen érvényesülést a magyarországi lengyeleknek.[2] A „*Gazeta Podhalanska*" cz. lengyel lap, melyet a góráloknak ingyen küldenek,[3] fel akarja őket világosítani arról, hogy ők lengyelek és nem tótok és hogy távol tartván magukat a tót nemzetiségi mozgalmaktól, ragaszkodjanak a magyarsághoz, mely jogaikat megvédi s minden tekintetben javukat akarja. Természetes, hogy a tót sajtó nem nézi a mozgalmat tétlenül, hanem éles támadásokban részesíti bel- és külföldön, mivel a sok ezernyi gorálnak nemzeti öntudatra ébredésével és különválásával érzékeny veszteség érné. Remélhető azonban, hogy a gorál-kérdés békés és méltányos módon nyer elintézést s habár ily módon Magyarországnak amúgy is igen komplikált nemzetiségi viszonyai egy új tényezővel bővülnek, mégis *kívánatos, hogy a gorálság, mint nemzetiség érvényesüljön, elsősorban politikai szempontból. A hazafias érzelmű és intelligens szepesi szászság ugyanis a*

---

[1] Dr. *Divéky* Adorján: „Magyarországi lengyel kérdés nemzeti szempontból". Budapest, 1914. (különlenyomat „A Cél" 1914. évi évf. 5. l.) és Fabinyi Lily i. m. 369. l.

[2] U. o. 10. l.

[3] *Fabinyi* Lilly: „Adatok a lengyel-magyar kérdéshez." („Magy. Figyelő" 1914. IV. évf. 372. l.)

pusztulásnak néz elébe, így tehát idők múltán a gorálság lesz hivatva arra, hogy betöltse annak fontos misszióját s a nyugati és keleti tótság egyesülését megakadályozza, a mi magyar nemzeti szempontból nem kívánatos.[1]

A *nyelvi* különbségeken kívül az *antropologiai* tulajdonságok, *építkezés, ruházat, szokások* stb. is elválasztják a gorálokat a tótoktól, habár mindkettő szláv nép s a keveredés némely helyen ma már oly nagy, hogy van olyan falú, melynek a tótoklakta vidékhez közelebb eső végén már tóttal kevert a nyelv, olyan a ruházat is stb., másik végén pedig még inkább lengyel. *Testalkat* tekintetében a gorál erősebb, izmosabb a tótnál; fehérbőrű, szeme barna, szürke vagy kék. Haja sötétszőke vagy barna.

Szellemi tekintetben értelmes, tanulékony, bár a műveltség terén, ma még kellő vezetés híján, elmaradott. Igazságos, kevés igényű, szorgalmas nép a gorál; a zene, népköltészet művelőkre talál közöttük. Színérzéke fejlett s szereti a czifraságot mind ruházatában, mind lakásában.

Vallásossága (róm. kath.) mély és egész életén minden tettén uralkodik, de babonás és hisz igézésben, boszorkányokban, kuruzslásokban.

Foglalkozása nehéz durva testi munka; kis földje, melyhez szívósan ragaszkodik, silány és a zord éghajlat alatt alig termi meg a betevő falatot, azért egyéb munka (erdőírtás, favágás stb.) után is néz. Újabban egyre többen behúzódnak közülük egyes városokba (Podolin, Sz.-Béla, Késmárk, Leibicz), eleinte csak szolgasorban, útóbb némi önállóságra téve szert s a német elemtől nem egy helyen tért hódítanak.

---

[1] Lásd még Divéky i. m. 13. l.

A gorálok *ruházata* egyes falúkban, hol még a népviseletet megőrizték, igen színpompás és eredeti. A férfiak dolmánya (*szukmana)* és nadrágja fehér darócz; az újjatlan bekecs, melyet mellény gyanánt használtak, vörhenyes barna daróczból van, tele czifrasággal. *Felsőzugón* télen gubát használnak téli kabát gyanánt, nyáron pedig szőrrel kifelé fordított bárány-bőrbundát, mely piros kivarrásokkal ékes, de pld. *Záron* kizárólag az élénk piros színt kedvelik felsőruha gyanánt. A szoknya anyaga virágos vagy síma piros szövet, moll, karton (*tibetke* = piros alapú szövet, rikító virágmintával). A díszesebbek aljára széles fehér csipkét varrnak, a kartonéra kék, zöld vagy sárga csipkét. A mellényke sokszor csak szaténból van, máskor selyemből is, de mindig piros. Hosszú, csuklón záródó újjú ingvállukat széles, ránczozott csipkével és szép hímzéssel gazdagon díszítik. A mellénykén színes pamuttal gyakran alkalmaznak kivarrást s a szoknyát is himzéssel ékesítik. Rövid kabátkát hordanak a zári nők hűvösebb időben, mely finom szövetből készül, elől-hátul csúcsban szabott, a mellen nyitott s csak lent záródik egy kapoccsal. Ezt a kabátkát vagy ködmönykét arany-ezüst paszománttal is kivarrják. *Javorinán* a köténytt, szoknyát és fejkötőt gazdag himzéssel díszítik a nők. Általában szeretik a gorál nők az *ékszert, szalagokat;* pld. Javorinán piros, sárga, zöld gyöngyöt hordanak a leányok a nyakban, hajukban pedig virágos selyemszalagokat. *Frigyesvágáson* és *Záron* a leányok kemény papírdarabra (12×20 cm. nagyságú) annyi vég színes szalagot varrnak, hogy a papírból semmi sem látszik s azt a hajukba tűzik, úgy hogy a szalagok egészen a sarkukig lógnak. Az asszonyok fejdísze is igen eredeti *Záron*. Piros szövetből, kétrészből szabott fejkötőt hordanak, melyet szalaggal és sok fényes csillámmal (flitter) is kivarrnak és

mely hajukat teljesen elfödi. Lábbeli gyanánt a nők már csak elvétve viselnek otthon készült bocskort, inkább síma csizma van szokásban.[1]

A gorálok *építkezési modora* annyira eltérő a tótokétól, hogy szinte útbaigazításul szolgálhat az egyes falvak lakósságának eredetére nézve. A míg ugyanis a tót falú házai szorosan egymásmellé sorakoznak, addig a gorálok *elszórtan* építik a házakat, kiki a maga földjén. Erre nézve klasszikus példa *Zár*,[2] mely falu több kilóméternyi területen fekszik. A házat, hozzátartozó földterületével együtt *Zarembki*nek nevezik.[3] Szakasztott ilyen a délgalicziai lengyel falvak képe is. A házak jórészt fagerendából épülnek, melyeknek közeit kitöltik mohával. A gorál nem szokta bemeszelni vagy festeni a házát, sem kivülről, sem belülről, hanem ahelyett lenmagolajjal dörzsölve kifényesíti a gerendákat, azonban e szokást ma már mindinkább elhagyják. Kéményt egyáltalában nem építenek s a füst részben a konyhaajtón, részben a padláson vágott négyszögü nyiláson távozik. Természetes, hogy állandó füst van a konyhában, mely megfest ott minden bútort, falat; ezért is nevezik a konyhát *fekete szobának*. A ház' rendesen pitvarból, konyhából, szobából és kamarából áll; a kamarához hozzáépítik az istállót, ólakat, kocsiszint, úgy, hogy az épületek három oldalról zárják körül a különben bekerítlen udvart. Némely jobbmódu gorál emeleti

---

[1] Helyszínen gyűjtött adataim és megfigyeléseim sok tekintetben megegyeznek az árvamegyei gorálok jellegzetes adataival. Lásd erre nézve *Marmula* T. „Árvamegye lengyel ajkú lakosainak néprajzi leírása“ cz. tanulmányát. („Etnographia“ cz. folyóirat 1900. XI. évf. 406. l.)

[2] Zár (lengyelül Ždziar, németül Morgenröthe) monográfiáját, megirta *Weber* Samu: *„Egy alpesi falu a Magas Tátrában“* címen a Magy. Kárpátegy. Évk. XVI. évf. 1889, Igló, 14—22. l.

[3] U. o. 14. l.

kamarát és faerkélyt is épít házára. A bútorzat nagyon egyszerű, szegényes; a lakószoba jelentékeny részét elfoglalja a lapostetejű kemencze, a láda, lócza, asztal és két ágy. A falakon edénytartón őrzik a régi tálakat, korsókat, melyeket családi ereklye gyanánt nagybecsben tartanak. El sem képzelhető a gorál szoba szent képek nélkül; ezekből sokszor annyi van, hogy a fal felső részét teljesen beborítják velök.

Életmódjuk a nép nagy szegénysége miatt a képzelhető legegyszerűbb. Reggelire rántott leves, munkaidőben szalonna és pálinka; ebédre burgonyaleves árpakásával, káposzta vagy júhtúrós galuska, fekete árpalisztből; estére krumpli vagy kukoricakása tejjel. Hús legfeljebb nagy ünnepen jut a gorál asztalára s ünnepi étel a tejben főt metélt rizs és a borsó is. Sok vidéken még kenyérre sem telik s a keletlen zabkenyér már szinte élvezeti czikk.

Csak akkor van része a földhöz ragadt szegény gorálnak bőséges és jobb ételekben, vígságban, ha valami *családi ünnepe* akad, melyeket mindig nagy parádéval és szigorúan a hagyományos szokások szerint ül meg. Ilyen a *kézfogó*, melyet — miután már a leánykérés, hozomány, kihírdetés, esküvő stb.-re nézve megállapodtak a szülők — a fiatal pár első kihírdetése napján délután tartanak meg s mely kisebb vendégségből áll. A három vasárnapon, mikor a hirdetés történik, a jegyespár elmegy a templomba és ilyenkor a menyasszony, megkülönböztetésül leánytársaitól, sokkal nagyobb (30 × 40 cm.) szalagos fejdíszt visel s ennek tetejére van erősítve a menyasszonyi koszorú (*Zár*). A harmadik vasárnapon a koszorút a vőlegény viseli szalagos kalapja körül, a menyasszony fejét pedig mirtusfüzér ékesíti. Ekkor már együtt megy a jegyespár a templomba a két vőféllyel, kik kalapjukon a vőfélyi jelvényt (fehér

libatoll bokréta) hordják. A lakodalmat rendesen néhány héttel az eljegyzés után, leginkább csütörtöki napon tartják meg, mikor is már hajnali négy órakor gyülekezik mindkét örömszülő házánál a rokonság és a meghívott lakodalmas nép. Mivel a lakások kicsinyek, sokszor külön mulatnak mindkét háznál. Az esketés reggel nyolc óra tájban megy végbe és hazatérve énekkel, tánccal töltik az időt délig. A zenészek sok helyütt, pld. *Záron* falubeli parasztok, kik minden előzetes zenei képzettség nélkül, de jó hallás és gyakorlat révén elég ügyesen muzsikálnak a tánczhoz. Délben, rendesen sok bohókás czeremónia között leveszik a menyasszony koszorúját és fejére teszik a főkötőt, melybe először pénzt gyűjtöttek a fiatal párnak. Két óra tájban következik a lakoma: húsleves tésztával, melyet közös tálból esznek a vendégek, deszkalapokon hús czéklával vagy disznóhus káposztával, tejben főtt metélt. Estefelé kiséri a lakodalmi nép új otthonába a menyasszonyt (vőlegényt), hol azonban a szülők ismételt kopogtatásra csak akkor bocsátják be őket, ha megigérik, hogy jó és engedelmes gyermekeik lesznek. A mulatság azután tovább folyik másnap, sőt harmadnap.

Ha *családi öröm* köszönt be a gorál házába, a gyermekágyas asszony ágyát külön e czélra készült nagy lepedővel körüs-körül menyezetes ágy módjára lefüggönyzik s rá szines himzéseket, szalagokat aggatnak. A *keresztelőt* mindig vasárnapon tartják, a mikor jókor reggel az előre felkért keresztanya $^1/_2$ l. vajat, vásznat és keresztelőruhát visz a kisdednek, jókívánságok kíséretében. A keresztapa a templomban várja be a keresztanyát a gyermekkel, onnan hazatérve azonban már együtt költik el a szülők a rokonsággal az ünnepi ebédet, ily furcsa sorrendben: káposzta, borsóleves és gritzleves, lekváros

metélt, tejbe rizs fahéjjal és végre hús. Előtte és közben melegített bort isznak. A keresztelő után még egy nagy fazék tejben rizskásával és egy fazék tejben főtt metélttel kedveskedik a komaasszony a gyermekágyasnak, de visz még fánkot és rántottát is, hátán pedig egy nagy kosárban 5—6 kenyeret vagy 10 zsemlyét, hogy az asszony betegsége alatt családja is mindennel el legyen látva. A megajándékozottak mindenből, a mit hozott, egy darabkát visszatesznek kosarába, hogy vigye haza gyermekeinek kostolóba.

A gorál *vallásos érzülete* különösen a betegágynál jut kifejezésre. A betegre imádkoznak a szomszédok s rokonok, a haldokló ágya körül szintén térdenállva mond imát az egész szomszédság s kezébe szentelt viaszgyertyát adnak, a szobát szentelt vizzel hintik be. A *halottat,* míg a koporsóba tehetik, deszkára fektetve kiviszik, ha férfi a csűrbe, ha nő vagy gyermek a kamrába. A temetésnél segédkezőket sörrel kínálják meg, de a régebben szokásos halotti tort ma már nem tartják meg.

A gorál nép sokféle *babonában* hisz; boszorkányoktól, ráolvasástól, megrontástól különösen fél s ellenük bizonyos naiv szertartásokkal védekezik. A menyasszony és a vőlegény ébren vigyáznak koszorujokra, mert ha valami boszorkány hozzáférhet s belőle egy galyacskát letör, szerencsétlen lesz a házasság. A boszorkányok, hitök szerint, az újszülött gyermeket kicserélik a maguk porontyaival s hogy ez ne történhessék, harangvirágot s más gyógynövényt tesznek a szülő asszony ágyába. A fiúgyermeket férfi, a leánykát női ruhába takarják, mikor a világra jött, hogy jól álljon majd rajtuk a ruha. Márcziusban nem szabad a gyermeket elválasztani, mert akkor paráznaéletű lesz, sem tavaszi szántáskor, mert lusta, buta lesz, sőt szénagyűjtéskor sem ajánlatos, mert különben rossztermészetű, zárkózott

ember válik belőle. Különösen karácsony éjszakájához füződik sok babona; akkor kell vigyázni, hogy valaki az istállóba lopózván, meg ne rontsa a marhát; ekkor kell mezítláb kiszaladni, hogy a jövő évben ne fázzon a lába kinek-kinek stb., s a fiatal leányok is ekkor jósolnak, kutyaugatásból és egyéb jelekből, hogy az új esztendőben férjhez viszik-e őket?

---

5. A szepesi ruthének.

A szepesi ruthén nép száma. Fogyásának okai. Letelepedésük időpontja és helyei. A ruthén nép nem húzódik be a városba. Antropologiai ismertetés. A ruthének műveltségi foka alacsony. A pálinkaivás degeneráló hatása. A szepesi ruthén nép jellemzése, vallása és közerkölcsi állapota. Foglalkozás. Ruházat. Lakás. Étkezés. Családi élet (kézfogó, lakodalom, keresztelő, temetés). Babona. Népköltészet.

Szepesmegye lakosságának mintegy 7%-a (12.327) a kisorosz származású *ruthén nép,*[1] mely azonban számban rohamosan fogy, úgy hogy az utolsó tíz év alatt 14%-al kevesbedtek a vármegye területén. Oka ennek a kivándorláson kívül, az hogy a többféle, merőben idegen fajú és nyelvű lakosság között nehezen tudják megőrizni faji vonásaikat s lassanként beleolvadnak a tótok közé.[2] A ruthének letelepedése a Szepességen ujabb keletű, mint a czipczerek vagy goráloké, mert a XIV—XVI. sz.-ban költöztek be,[3] mint erdőirtók, soltészek, kik e vármegye területének akkor még jelentékeny részét

---

[1] Helyszinen összegyűjtött néprajzi adataimon kívül forrásul szolgált főleg még dr. *Szabó* Oreszt: A magyarországi kisoroszok (ruthének). (Nemzet. Ismert. Könyvtár I. k. Budapest, 1913.) cz. műve.

[2] *Biedermann:* „Die Ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb u. ihre Geschichte“ Insbruck. 1862—1867. I—II. k. és *Broeh*: „Studien von der slov. Klein-russischen Sprachgrenze im Östlichen Ungarn. Kristiania 1897.

[3] *Szabó* Oreszt: i. m. 46 l.

elborító erdőket irtották és a földet művelhetővé, lakhatóvá tették, de a lassú beszivárgás még később-ben is tartott, különösen az ólublói járásba a szomszéd Sárosvármegyéből. A ruthének ma a Poprád folyó felső folyásánál és a Dunajecz folyó mentén laknak tömegesebben az ólublói járásban (5876), hol *Sz.-Jakabfalva, Kövesfalva, Berkenyéd, Hársád, Poprádremete, Lublókorompa* a főbb községeik; a szepesófalvi járásban már jóval kevesebben vannak, (*Osztornya, Nagyhársas, Ómajor*) s az iglóiban alig másfélezer lakik (*Vereshegy, Görögfalu*). A gölniczbányai járásban *Felső- és Alsószalánk* mintegy ezer ruthén lakost számlálnak; a szepesváraljaiban *Nagyolsván* és *Lassupatakon* él közel nyolczszáz, végre a késmárkiban egyetlen ruthén falu maradt fennmáig, mint nyelvsziget, félezer lakosával (*Szásztelek*). A szepesi városok ruthén lakossága alig jöhet számításba, mindössze Lőcsén találunk 200-at. A ruthén ugyanis az egyszerű, falusi életviszonyok között találja csak fel magát és nem húzódik be a városokba, mint a tót, vagy gorál.

Antropologiai tekintetben a ruthén annyiban elüt a tóttól,[1] hogy nem oly magas ösztövér testalkatú, hanem középmagas, bár szintén inkább sovány. Hajszíne változó, rendesen világos, szeme szürke, kék vagy barna. Műveltségi foka alacsony s a nép tudatlan, babonás, mert iskolája kevés és nyomorúságos állapotban van s azokat sem látogatják rendesen. De azonfelül a sok alkohol élvezete, különösen a tömérdek pálinkaivás is degeneráló hatással van a ruthén testére-lelkére. E nép kevés

---

[1] *Hnatyuk* Vladimir: „Szlovaki csi ruszini“ („Tótok-e vagy oroszok“) továbbá „Hungarico-Ruthenica“ és „Ruszini Prjasivszkoj eparchii jich hovori“ cz. tanulmányaiban behatóan ismerteti a nyelvi s egyéb eltéréseket a ruthénség és tótság között a Szepességen. Lásd még Szabó Oreszt i. m. 30—33 l.

igényű, egyszerű, szorgalmas, de mégsem tud jólétre szert tenni, művelésre alkalmas földterületük kevés és terméketlen volta miatt és a pálinkaivás miatt. Szép vonása jellemének a búzgó vallásosság.

A ruthének a gör. kath. egyház hívei s ahhoz szívósan is ragaszkodnak. A szigorú bőjtöket, melyeket egyházuk előir, a legnagyobb pontossággal lelkiismeretesen megtartják s ilyenkor úgyis szegényes asztalukról minden u. n. élvezeti czikket száműznek. Erkölcsi tekintetben azonban e nép nem áll magas fokon; a falú fiatalsága nagyon fesztelenül mulat együtt és a leányok, asszonyok erkölcsi élete nem mindig kifogástalan, a mit a sok törvénytelen szülött is bizonyít.

A ruthének, ott a hol alkalmas földterület van, *földművelők* s *állattenyésztők;* de igen sokan élnek *favágásból* s a *fa feldolgozásából.* A fűrészmunkások nagyrésze közülük kerül ki. Mások fafuvarozással tesznek szert keresetre s az erdőkből a kivágott, óriási szálfákat egyenként szállítják (elejére s végére alkalmazván a kerekeket) a fűrésztelepekre. — A nők varrásban, hímzésben ügyesek.

Ruházatuk keveset tér el a tótokétól, de a nőké amazokénál fényűzőbb. A férfiruha főanyaga náluk is a szürke darócz és a fehér halina. A nadrág egyaránt készül mindakétféle anyagból, de a kabát rendesen vastag fehér halina. A mellényt sokszor piros posztóból varratják (*Nagyszulin*); télen juhprémmel béllelt mellényt is hordanak. Felsőkabát a a rövid suba, a *szerdék* (bőrkabát), melyre néhol piros tulipános díszt alkalmaznak (*Nagyhársas*), vagy télen a szűr. Ennek gallérjára két sor piros és egy sor fehér zsinórt varrnak (*Berkenyéd*), vagy piros zsinórral szegik. A mindennapi lábbeli a bocskor, melyet ünnepen felváltanak csizmával, mely néhol (*Szepesszentgyörgy*) szürke gyapjúszövetből is készül.

A nők szoknyája különféle anyagból való; *Berkenyéden* pld. csak egyszerű vagy festett házi vászon, *Száztelken*, *Szepesszentgyörgyön* fehér mintás fekete szövet vagy fehér mintás festő, minden diszítés nélkül (*Nagyszulin*), de már (*Nagyhársason*) a tarka, virágos kelméket szeretik s a leányok általában mindenütt a világos szineket. A szoknya rövid, de nagyon bő, ránczos s két-három sor zsinór, sújtás díszíti az alját. A mellényke (*bruslak*) mindenütt finomabb anyagból való, posztó, bársony vagy selyem, kivétel nélkül élénkszinű, piros, virágos. A ruthén leány czifrábbnál czifrább, legalább 20 különféle mellénykét szerez be, mire férjhez megy. Az *ingváll* pld. *Berkenyéden*, *Hársádon* gazdagon hímzett; *Görögfalván* csillag- és keresztalakot varrnak az ing kézelőjére piros fonállal s rendesen fekete vagy barna szaténkötényükre minden előrajzolás nélkül, csupán fantázia szerint rikító-tarka fonallal, selyemmel virágmintákat varrnak ki a leányok. Igen kedvelik a tarka szalagokat is hajban, pártaszerű fejdíszükön, nyakban pedig a sok szines üveggyöngyöt (*Harsád*), sőt rézgyűrüket is viselnek. Némely faluban télen templombamenet igen nagy fehér vászonkendőt kötnek mellükön keresztbe a nők, mely szélein rojtos és hátúl megkötött végei a szoknya aljáig érnek. A népviselet azonban városok közelében már helyet enged a rendes polgári viseletnek. Érdekes, hogy egyes ruthén községekben a fiatalasszony, a mint gyereke van, nem öltözik többet tarkán, hanem sötét, vagy fekete ruhát hord. *Lábbeli* a bocskor és csizma, de az utóbbit sok helyen annyira megkimélik (*Nagyszulin*), hogy csak a templombamenet huzzák fel s onnan kijöve ismét levetik és mezitláb mennek haza.

A ruthének *lakása*, építkezési módja a tótokéval majdnem teljesen megegyezik; fából, ritkán kőből épült házaikat leginkább fazsindellyel fedik. Rendesen

a pitvarban van náluk is a nyitott tűzhely s így az konyha gyanánt is szolgál. Az istállót és csűrt néhol összeépítik egy tető alá. A házak előtt itt-ott kis *kertek* vannak, a mi tót falvakban nem szokásos, czifraságot, díszt azonban a házakon nem alkalmaznak s bútorzatuk a képzelhető legprimitívebb.

Ép ilyen az *étkezésük* is, mely némely falúban igazán nyomorúságos. *Nagyolsván* majdnem kizárólag burgonyából él a nép s *Nagyszulin*-ban sem sokkal különben; itt a pálinkafogyasztás különösen nagymérvű. *Vereshegyen* a reggeli szalonna vagy juhturóból és rozskenyérből áll, de ebédre néha húslevest is fogyasztanak árpakásával. Főtt ételt reggel esznek pld. *Berkenyéden*, hol rendesen krumpligaluska a reggeli, vasárnap pedig derelye, épúgy *Görögfalun* s *Hársádon*. Ebédre a falukban csak szalonna jár kenyérrel s pálinkával, vacsorára pedig krumpli tejjel vagy káposztával, vagy ha délben főtt étel volt, a déli maradék vagy krumplis puliszka (kulyasa). A káposzta is egyik főeledelük a ruthéneknek s pld. Hársádon hetenkint ötször az az ebédjük. Ünnepi ételük a rizskásán, főtt juhhúson és húslevesen kívül nincsen.

Ha a ruthén legény, rendesen 24 éves korában, *családot akar alapítani* és a leánnyal már tisztába jött, násznagya kíséretében rendesen szombaton késő este megjelenik választottja házánál, hol a szülők s a menyasszony násznagya s a rokonság már várják őket. A vőlegény násznagya kezében lámpást tart (*Száztelek*) és ékes mondókával (fényes csillag vezetett minket ide, hogy itt megtaláljuk, a mit szívünk óhajt stb.) kéri meg a leányt. Az apa beleegyező válasza esetén az anya bevezeti a leányt s a násznagy a fiatalok kezét egymásba teszi. Erre az asztalhoz mennek, mely annyira tele van rakva ünnepi kaláccsal, hogy a jegyespár alig látszik ki mögüle és vigadnak

éjfélig. Másnap templom után gondoskodnak a kihirdetésről. Az esküvőig a menyasszony pártában jár, a vőlegény pedig díszes forgót visel (Száztelek), a mit menyasszonyától kap, *Görögfalun* pedig rozmarinágat. A legény kiválasztja vőfélyeit, kik vörös kendővel s pántlikás bottal feldíszítve meghívják a vendégeket a lakodalomba. Minden meghívott családnak visznek ajándékba az örömszülőktől 1—2 kalácsot, a mit azok pénzzel vagy gabonával viszonoznak. *Száztelken* a legénybucsú is szokásban van, táncz, zene mellett. A polgári esküvő rendesen vasárnap van, az egyházi pedig mindig hétfőn, mise után, honnan czigánnyal, dalolva, kurjongatva jönnek haza (Rákóczi induló elferdítve), hol kezdetét veszi a lakodalom.

Ebéd helyett kalácsot kapnak a vendégek és pálinkát isznak, utána pedig tánczolnak estig. Közben (*Száztelek*) a menyasszonynak sok czeremónia között felteszik a fejkötőt. A vacsora itt éjféjtájban veszi kezdetét s levesből, húsból, káposztából, rizskásából áll. *Görögfalun* érdekes szokás van divatban. A menyasszony sorban tánczol mindenkivel, azután leánytársnői asztalhoz ülletik s énekelnek körülötte, búcsúztatják leányságától, míg a menyasszony, pártás fejét az asztalra tett vánkoson nyugtatva, sír. Ez alatt az egyik vőfély kaszát vesz kezébe és eljárja a hajdútánczot, (mely a korláton gyors egymásutánban megtett ollóalakú mozgáshoz hasonlít) s közben, hol a padlón, hol a menyezetgerendán pengeti kaszáját. Azután kaszájával levágja a menyasszony fejéről a pártát s azt a gerendához tűzi. Az asszonyok erre a kamrában felteszik a menyasszonynak a főkötőt, de nem vezetik be rögtön a násznéphez, hanem előbb megtréfálják a vőlegényt s rút vén banyát vezetnek be menyasszonya helyett stb. Mikor a menyasszony megválik a szülői háztól, szülei sírva megáldják. Az

esküvő másnap, sőt harmadnap is tart, miközben különféle eredeti mókák vannak szokásban. Ilyen *Hársádon* a *kelengyeláda kikérése*. A ládára ráül a menyasszony egy közeli nőrokona s csak hosszas alkudozás, váltság mellett engedi elvinni. Az *avatás* (*vydvidky*) is szokásban van még ugyanott, a mi abból áll, hogy a násznép arra a helyre megy, hol a pap Vízkeresztkor a vízet megáldja. Itt a vőfély kalappal merít a vízből s a fiatal párnak nyújtja, ki arczát megnedvesíti vele. Közben a vőlegényt, ha nem elég óvatos, belelökik a patakba. Különös szokás az is, hogyha a násznagy, a ki az egész lakodalmat rendezi, valami hibát követ el, szalmakötéllel fához kötözik (*Harsád*) s csak pénzbírság árán bocsájtják szabadon, azonkívül még egyéb lakodalmi mókái is vannak a ruthén népnek. (Barátnak felöltözött vőfély stb.) A lakodalom harmadik napján a meghívottak házánál lenfonalat, krumplit, élelmiszert gyűjtenek a fiatal házasok részére.

Ha a fiatal párnál beköszönt a *családi öröm*, a gyermekágyas asszony ágyát lepedővel ők is körülfüggönyzik.

Szokásban van, hogy a rokonok s komák *születési ajándékot* (*narodovo*) vigyenek a betegnek, a mi tejben főtt metéltből, rántottából, kalácsból áll (*Hársád*). A keresztelés és avatás előtt az asszony nem hagyja el a házat. A keresztelőre több komát s vendéget hívnak. A megkeresztelt gyermeket *Százteleken* az ablakon adják be és a mestergerenda alá teszik, honnan az apja emeli fel. A keresztelőlakoma este kezdődik és bőséges pálinkaivással jár. A gyermeket szeretik, de nem értenek gondozásához s azért kis korában sok elpusztul. A *temetésnél* még meg van a *halotti tor*, de különösebb szokások nélkül s a halott hosszadalmas elbúcsúztatása hozzátartozóitól is divatos. *Népszokásaik* a ruthéneknek ugyanazok,

mint a tótoké és *babonákban* bővelkednek.[1] Igen sok babona vonatkozik az *esküvőre* és *házaséletre*. Esküvőre nem jó akkor indulni, mikor halottra harangoznak, vagy temetetlen halott van a faluban, mert a házasság szerencsétlen lesz, épen úgy akkor is, ha a menyasszony koszorújára hó esik. Ha szép, verőfényes napon van az esküvő, a menyasszony jó gazdaasszony lesz. Ha a menyasszony azt akarja, hogy ő legyen az úr a házban, a templomban észrevétlenül vőlegénye lábára lép. Az áldott állapotban levő nő ne egyék semmi gyümölcsöt, ha már egy gyermeke meghalt, mert Isten azt mondja gyermekének: nem adok, mert már megette az anyád. Ilyen állapotban ne lopjon az asszony, mert a gyermek tolvaj lesz. Féléves kora előtt ne nézzen a gyermek a tükörbe, különben nyavalyatörés lesz. Seprővel nem szabad a gyermeket megütni, mert lesoványodik stb.

A ruthének *népköltészete* a sok, boszorkányos stb. mesén kívül a lakodalmi versek, vőfélyköszöntők[2] és síratódalokból áll. E nép nyomorúságos, egyhangú élete csupa bánatos melódiájú és szövegű dalt inspirál.

---

[1] Szabó Oreszt i. m. 201 l. megemlíti, hogy a babona „annyira második természetévé vált — az orosznak, hogy ezek nélkül életét egyhangulag találná“. . .

[2] Néhányat, melyek a Szepességen is ismeretesek, közölt *Szabó* O. magyar fordításban i. m. 154—164 l.

6. A szepesi zsidók.

A zsidók a Szepesség újabb lakói. — A zsidók házalásának megszorítása. — A földesúrak a zsidók első szepesi telepítői. Az első szepesi zsidótelepek. — Hunfalva a legnevezetesebb zsidótelep. — Hunfalva kereskedelmi és gazdasági szerepe és jelentősége. — Lengyel zsidók tömeges bevándorlása és a szepesi hitelviszonyok romlása. — A zsidók száma, osztályozása. — A faji vonásokat megőrizték a lengyel zsidók. — A zsidók elosztása. — A zsidók legtömegesebben Késmárkon és a késmárki és szepesófalvi járásban laknak. — Foglalkozásuk. — A hunfalvi orthodox bocheriskola.

A zsidók a Szepesség újabb lakóihoz tartoznak, mivel a XVIII. századig annak területén le sem telepedhettek, mert a czipszer városok nem ismertek ghettórendszert és egyáltalában nem tűrtek maguk között zsidót. A bányavárosok utóbb megengedték, hogy a zsidók tőlük 7 mérföldnyi távolságban telepedhetnek.[1]

A városi jogszabályok megszorították a zsidók házalását is és azok legfeljebb nyolcz napig tartózkodhattak e czélból a szepesi városokban és a házalásért azonfelül tekintélyes díjat is fizettek a városi pénztárba így pld. Késmárkon 1760-ban minden zsidó, a kit a városba beengedtek 1·36 frt-ot fizetett, de 8 napnál hosszabb időig nem maradhatott ottan.[2] A

---

[1] Acta Protocolla 1727 num. 79 és a XIII. szepesi város jegyzőkönyve IV-k. 457—458 l. (Mindkettő Szepesvármegye levéltárában Lőcsén).

[2] U. o. Acta Prot. 1760 num. 151.

czipszerek féltették iparuk és kereskedelmük szolid jellegét és a hitel aláásását a zsidóktól és rendszabályaikkal elérték azt, hogy 1723-ig nem is látnak állandó zsidólakost a Szepességen.[1]

A czipszereket nem kábítja el a zsidók súlyos évi adója, a mellyel azok a XVIII. század elején a földesúri birtokokon szórványosan letelepedési engedélyt szereztek maguknak, mert sokkal veszedelmesebb ellenfélt láttak benne, semhogy súlyos adókivetés ellenében szemet hunytak volna a zsidók letelepedése felett. A földesúrak a XVIII. század pénztelen első évtizedeiben a zsidókérdés gazdasági oldalát aknázták ki, mivel nagy jövedelmet hozó befektetésnek tekintették a zsidótelepítést.

Berzeviczy Pál és Boldizsár, Okolicsányi Józsefné, a Szentmiklóssyak és Mariássy Ferencz voltak a zsidók első szepesi telepítői. A földesúrak a válságos gazdasági időkben árúba bocsátották a zsidóknak a letelepedési engedélyt tekintélyes pénzösszegekért, úgyhogy 1728-ban már két zsidó családfőt látnak Hunfalván Berzeviczy Pál telepítése folytán, egy zsidót találunk akkor Hozeleczen Okolicsányi Józsefné és egyet Primóczon a Szentmiklóssyak telepén.[2]

A hol zsidó megvetette a lábát, rövidesen megvagyonosodott és ijesztő gyorsan szaporodott, a minélfogva 1735-ben *Hunfalván* a két család már hatra emelkedett 29 családtaggal, a kik összesen 30 frt váltságdíjat fizettek évente. Ugyanakkor Hozeleczen már három zsidó család volt 16 családtaggal.[3]

A szaporodás ezentúl már rohamosan haladt előre, a mennyiben 1754-ben Hunfalván már 31, Lipniken 1 és Lomniczon 1 családfő lakott[4] és

---

[1] U. o. i. h. 1723 num. 64.
[2] U. o. Acta Prot. 1728 num. 145.
[3] U. o. i. h. 1735 num. 401—404.
[4] U. o. i. h. 1754 num. 62—64.

1784-ben összesen már 46 zsidó család volt a Szepességen.[1]

A Szepességen a zsidók legnevezetesebb telepe Hunfalván volt. Ennek okát abban találhatjuk, hogy a szepesi városok közül ipar és kereskedelem tekintetében határozottan *Késmárk* vezetett és mivel zsidók Késmárkon le nem telepedhettek, elhelyezkedtek annak néhány kilométernyi tőszomszédságában Hunfalván és kizsákmányolták Késmárk közvetlen-közelében, ennek az élénk kereskedelemmel biró városnak összes előnyeit. A zsidók Késmárk, Lőcse és a XIII. szepesi város polgáraival kereskedelmi ügyletet nem köthettek, a falvakat ellenben elárasztották selyem-, fűszer- s egyéb árúkkal, a hová a házalók Hunfalváról néhány zsidó nagykereskedőtől szállították battyúval a hátukon az árukat,[2] a melyekért a falusi lakosság jól fizetett, hiszen megtakarította a a városba beutazás költségét és időveszteségét. Hunfalva kereskedelmi szempontból kedvező helyen fekszik, mert Késmárkon kívül még a szepesi városok egész koszorúja övezi (Béla, Leibicz, Ruszkin, Duránd, Menhárd, Matheócz, Strázsa, Szepesszombat, Poprád, Felka), tehát a zsidófajt annyira jellemző élelmesség és raffináltság ugyancsak kifejezésre jutott abban, hogy Hunfalva volt a XVIII. század derekán és a XIX. század elején a Szepességen a zsidók legnépesebb és legjelentékenyebb telepe. A XIX. század utolsó évtizedeiben már tömegesebben vándoroltak be a lengyel zsidók Galicziából, a mennyiben most már semmi akadálya nem volt

---

[1] U. o. i. h. 1784 num. 942.

[2] Dr. *Förster* Jenő: „Adatok a szepesi zsidók történetéhez". (Közl. Szepesvárm. múltjából. III. évf. 1911. 183 l.) Förster közli Bilniczer Moyses, Polacsek Lázár és Pinchas Moyses hunfalvi kereskedők árúraktárának 1754-iki leltárát. (u. o. 188 l.)

annak, hogy az eddig szűz czipszer városokban letelepedhessenek.

A kassa—oderbergi vasút kiépítése óta (1872) jelentékenyebb számban megjelentek a forgalmas vasúti góczpontokon, mint Iglón és Poprádon, bár e két helyen leginkább elhagyták lengyel zsidó faji jellegüket s jobban símultak a polgári lakossághoz szokásaikban, viseletükben. A késmárki és utóbb podolini szárnyvasútak kiépítése után, de különösen 1890 óta a késmárki és szepesófalvi járásban tűntek fel nagyobb számban a zsidók és az egykor zsidómentes Késmárkon ma már a lengyel kaftános zsidóság igen számottevő tényező. A lengyel zsidók lelkiismeretlensége sokat rontott a szepesi hitelviszonyokon és e miatt sok derék czipszer üzlet dobra is került. Hozzájárult a világháború, a melynek pénzügyi konjukturáit élelmesen, de hazafiatlan és kiméletlen módon használta ki számos batyus lengyel zsidó.

Szepes vármegyében 7475 izraelita élt 1910-ben, a lakosságnak mintegy 4·3%-a. Ezeknek egy része, mint említettem teljesen hasonult a polgári lakosághoz szokásaiban, viseletében, csupán az ú. n. *lengyel zsidóság* őrizte meg eredetiségét s tűntet fel *faji* vonásokat. Legtömegesebben laknak ma a zsidók Késmárkon (ezren felül) s a késmárki járásban (800), azonfelül a szepesófalvi járásban (676), de elszórva mindenütt élnek s a városokban a kereskedelem már részben az ő kezükben van, falúhelyen pedig leginkább ők a pálinkamérések bérlői, a miből meg is gazdagodnak. Nem a véletlen, hanem a történelem tradicziójának következménye, hogy az orthodox *bocheriskola* épen *Hunfalván* van, melybe a világháború kitörése előtt még Galicziából, sőt Amerikából is ellátogattak tanulók az ottani csodarabbi tanainak hallgatására.